

საქართველოს მეფე

ბაგრატ მეოთხე

1027—1072

თხზულება

დიმიტრი ბაქრაძისა

თბილისი

ექვთიმე ხელაძის სტამბა, აჯამანის ქუჩაზე

1880

საქართველოს მეფე

ბაგრატ მეოთხე

1027—1072

37730

თხზულება

დიმიტრი ბაქრაძისა

თბილისი

ექვთიმე ხელაძის სტამბა, აჯამანის ქუჩაზე.

1880

Дозволено цензурою Тифднесь 25-го января 1880 г.

უფ. დ. ბაქრაძის საქართველოს ისტორიული წერილების გამოცემა ვიკისრეთ ჩვენა, რომლის ნაწერებიდამ პირველათ გამოვეცით „ამირიან მეფე და წმიდა ნინოს“ ისტორია, როგორც მოხსენებელი მაქვს პირველ წიგნის წინასიტყვაობაში, რომ ამის შემდეგ ბაგრატ მეოთხე და საქართველო მეთერთმეტე საუკუნეში გამოიცემა მეოთხე, ახლა ესეც გამოიცა და შეუდექით ვანტანგ მეექვსის ბეჭვდასა, რომლის დაბეჭვდაც საქიროთ ვნახეთ, რომ დაგვებეჭვდა წინეთ.

„ამირიან მეფის და წმიდა ნინოს“ წიგნში ცოტაოდენი შეცთომები მოგვივიდა და ბოდიშს ვინდით. ამას შემდეგ ყველა წიგნები გამოიცემა სუფთათ და მშვენიერათა, რადგანაც უფ. ექვ. ხელაძეს ახალი მაშინა და ახალი ასოები მოუვიდა.

აქვე უნდა გავახსენო მკითხველს, რომ უფ. დიმიტრი ბაქრაძეს წერილებიდანა ჩვენ ვტოვებთ ყველა მის მიერ მოყვანილს უნიშვნებსა, რადგანაც სტამბაში გაგვიძნელებოდა ბეჭვდა.

გამომცემელი ზ. ჭ.

1880 წ. 25 იანვარ.

საქართველოს მეფე

ბაგრატ მეოთხე

(1027—1072)

I

ბაგრატ მეოთხე ეკუთნოდა აფხაზ - ქართველთა ბაგრატიონების სახლსა. ჰყვა მისი იყო ბაგრატ მესამე, შვილობილი უმეკვიდრო მესხეთის კურაპალატის დავითისა, რომელიც თავის დროს დიად გამოჩენილი იყო და რომელიც ქართლის ერისთავის იოანე მარეშიძის თანაშემწეობით ქართლის ტახტზე დაჯდა და შემდეგ აფხაზეთში გაემეფა. ასე შეერთდა ეს ორი სამფლობელო 985 წელს. მესხეთი ეკუთნოდა იმას როგორც დავითის შვილობილს. კახეთი, რასაკვირველია, იმას ეკრ შეებძოდა:

ბაგრატი კუყრა შემქლებობა და ძალა, — ბაგრატმა
 დაიჭირა ქორიკოზი საერო და სამღვდელო მთელ-
 ბელი კასეთისა და მიითვისა ეს სამთელბელო, თუმცა
 სრული შეერთება კასეთისა და ქართლისა დავით აღმა-
 შენებლის დროს მოხდა. საშიშნი იყვნენ დანაშთენნი
 ბაგრატიონნი; მაგრამ ბაგრატმა ისინიც ადვილად მოიცი-
 ლა თავიდან: ზოგნი იმათგანნი განდევნა კოსტანტინე-
 ჰოლს და ზოგნი თვით საქართველოში დაიხრცნენ.
 ბაგრატ მესამემ შემუსრა გუზის ემირი ფადლონი და
 შანქარი იფრიშით დაიჭირა. შემდეგ იმის სიკვდი-
 ლის გამოუტანა გიორგი შირველი, რომელიც იყო თრქა-
 მეთის წლის ფაშვილი კაცი და რომლის მოკლე ხანი
 მთელბელობა სავსეს სამსჯღობო მოკვანეობით: დაჟდა თუ
 არა ტანტზე, შეიძრა კასეთი, — კასეთის ერისთავებს ჭსურ-
 დათ ადვდგინათ ძველი სამეფო სახლი. ბერძნის იმპერა-
 ტორი ვასილი დიდის წყობით შემოვიდა ხასიანში, საი-
 დამც ზარი დასცა საქართველოს. ვასილი ითხოვდა შემო-
 ქართლის საზღვრად მდებარე ბერძნების ძაზრას; ეს ხა-
 წილი დროებით დავით კუყრამაღასტს მტრემეფი აქონდა
 ჯილდოდ იმ შემწეობებისთვის, რომელიც დავითმა მთავო-
 კოსტანტინეჰოლს სკლავრებისა სპლის დროს, გერარგი
 ისაკუთრებდა იმ ადგილსა, ასტყდა ბრძოლას და ეს ბრ-
 ძოლას შესწავდა მხოლოდ შემდეგ იმის საქართველოსა-
 თვის უნაყოფო, შეჯანსებისა. ვასილმა თავისი სურვილი
 შეისრულა და ამანათად წაიყვანა ურმა შემკვიდრე ბაგრატ

შეერთებულ, რომელიც დიდის პატივით დახმარებას შემდეგ
 სამის იწესის. გიორგი მოკვდა 30—31 წლისა. ეს
 იყო შემეგული მშენიერის ტანითა და გასაზრდობის ანო-
 ჯანებითა; მძის მიუძღოდა სპსოგადო სიყვარული; მისი
 უღრმოდ, რიგადიღმა დიდ შეწესებს მისცა ხელსი-
 მისი გვამი დასაფლავეს ქეთისში. გიორგი იყო
 შემეგული სომხეთის მეფის ქალთან და მძის დაუტყვე-
 რდა ვაჟი, ბაგრატ და დიმიტრი, (დიმიტრი იშვა ვირ-
 ჟილის ცოლისაგან და იყო წინაშეა თამარ დედოფლებს
 შორე ქმისა, ესე იგი დავითისა) და რი ქალი—
 გურანდუქა და კატა.

აფხაზ-ქართველთა მთავრები თავის შთამომავლობას
 აზრებდნენ დავით წინაწინაგველისაგან და ამის-
 უამო დადიარებდნენ თავის წინაპრობას დავითის შთამო-
 თან და იესო ქრისტესთან. ეს აზრი მრავლებულია კან-
 ტონის მიწის კოსტანტინე პლანციროგენეტიცაგან და
 მთიანეთის მეთროპოლიტისაგან. ბაგრატისათვის წინაპრებმა
 იწყეს სამსახური მეექვსე საუკუნეში ქრისტეს შობის წინ
 სომხეთში, სადაც რომლისაჲ დროს შემდეგ შექმნიეს იმის
 მიჯლობედი და სადა მძე უკანტელებს უფლებას მქონეთში
 და ქართლში აფხაზ-ქართველთა ბაგრატისაგან გვამი დიდ
 სვედრი მიეღოდა შემდეგში: ბუდის წყალობით იმის უნდა
 მოეძინებინა სამეფო და ვარდუჯი იგი დავით აღმაშენებ-
 ლისთვის და თამარ დედოფლისთვის. ისინი იყვნენ მ-
 ნიკებულნი მიუღრეველის სასიათის ძალით და ხსრდე-

ბოდნენ, როგორც მოგვითხრობენ თანამედროვე მწერალნი, საღმრთო მსახურებაში და მალაზხნეობაში, თავიანთ წინაპართ მესსეთის მთლობელთ მიხედვითა, რომელნიც იყვნენ კონსტანტინის ვასალნი. როდესაც ისინი ავიდოდნენ ტასტსე, შეიმკობოდნენ გურგოპალატისა და მაგისტროსის ღირსებით. იმათ უყვარდათ მოძრავი ცხოვრება, — მიმოსვლა ადგილით ადგილს, წესის დაწეობა ხალხში, აღშენება ეკლესიებისა და მონასტრებისა. ისინი ამშვიდებდნენ შემძლე და მეშფოთე ქვეშევრდომებსა და თვითონვე წინა უძღოდნენ ჯარებსა. ბაგრატიონებმა აღზარდეს თავისი ხალხი: ჩააგონეს იმას ძალა მთელის ტომის შეერთებისა და ძალაღი მნიშვნელობა თვით-მდგომარე ცხოვრებისა. სამუდამოდ დაფუძნებული ჯარი ბაგრატიონებს არა ჰყვანდათ; მაგრამ იმათნი დასნი დაუბრკოლებლივ შემოიკრიბებოდნენ პირველსავე მოწოდებაზე, როდესაც კი ამას საჭიროება მოითხოვდა. დროითი დრომდე იმათ შორის იმყოფებოდნენ ოსეთისა და ვარიაგების წყობანი. აფხაზ-ქართველთ მხედარნი იყვნენ განთქმულნი მამაცობით: შეუგაკებელის სისწრაფით და სიფიციხით ისროდნენ ისარსა, კარგად მიჭყვანდათ იერიში და სძარბოდნენ ციხეების დასაშლელად ქვის სასროლ მაშინეებსა, რომელნიც რომაელებისაგან იყვნენ შემოდებულნი.

ბაგრატიონების დროს საქართველო უფრო და უფრო ვრცელდებოდა. ჩვენ არ შეგვიძლიან ცხადად განვსაზღვროთ მაშინდელი ჩვენი საზღვრები. ჩვენი მატრიანე ბაგრატი

მესამის დროს აღნიშნავს საქართველოს სივრცეს ჭიხეთით გურგენამდე, ესე იგი ჩერქეზეთით კასპიის ზღვამდე. საქართველოს სივრცე, როგორც ამას უჩვენებს ვახუშტი, შეადგენდა 460 კერსამდე, სიგანე 360—192—220-მდე. ამტიციებენ, ვითომც საქართველოს მცხოვრებთ რიცხვი არ იყო ოთხ მილიონზე ნაკლები: ეს სიმრავლე ნაჩვენებია მეცამეტე საუკუნეში, როდესაც მონღოლებმა ჩვენი ქვეყანა აღწერეს. იმ დროს საქართველოს შეადგენდნენ: აფხაზეთი—ასე უწოდდნენ მთლად იმერეთს, ოდიშს, გურიას, აწინდელს აფხაზეთს და სვანეთს; ზემო-ქართლი ანუ მესსეთი, შემდეგ სათაბაგო, შავ-ზღვამდე და ტრაპიზონის კიდედე; კასეთი და ჭერეთი,—უკანასკნელი მდებარეობდა აღაზანსა და მტკვარს შუა. ბაგრატ მეფის დროს ისტორია პირველად ქუთოს საქართველოს ზემო-ქვეყანად და ქვემო-ქვეყანად: ზემო-ქვეყანა შეადგენდა ქართლს ანუ მტკვრის ჩრდილოეთის მხარეს; ქვემო-ქვეყანად ითვლებოდა დასავლეთი მხარე მტკვრისა. იმათი საზღვარი და იმერეთისა იყო ლისის მთა ანუ სურამის ქედი. ბაგრატიონები ცდილობდნენ, რომ მთელი საქართველო დასუფილი ეყოფილიყო მტრისათვის; გასაკვლი ადგილები და ციხეები იყო გამაგრებული და დაცული ციხის მცველებითა. შესანიშნავი სიმაგრეები იყო—უფლის-ციხე გორს ახლო და ბოჭორმა იორსე. დედა-ქალაქებათ ითვლებოდნენ ქუთაისი და თფილისი, თუმცა უკანასკნელი იყო არაბების

ხელში და იქ ცხოვრობდნენ იმართი ემიგრები. თბილისს
 იმ დროებში არ ჰქონდა განსაკუთრებითი მნიშვნელობა,
 რადგანაც სალხის სიმრავლე გავრცელებული იყო უფრო
 დასავლეთ მხარეს, ესე იგი მკასეთში და იმერეთში.

ბაგრატიონების სამეფო იყოფოდა მრავალ საუ-
 რისთავოებად. მართლაც აქსახუტში იწვდა რვა ერისთავი;
 ქსეთში ჰქონეთით — შვიდი. უზრუნველ იმართანს აყო ქსა-
 თვლის ერისთავი, რომელიც იწოდებოდა ერისთავთ-
 ერისთავად და ხმასაღწადა. ეს პირი უფრო მხიბდა ღი-
 დებულთ ვსუ მთავართ ღრებაში; იმას ჰყვანდა თავის სელ-
 ქემ ქვედა ერისთავები და იგივე აზრობდას ხელის-უფალ-
 თავს სარკსა, რომელიც იმას შეჰქონდა მასველიყო საღა-
 რიში. იმას ჰქონდა დიდი შემძლეობა და ღონისძიება.
 ხვეს ვიდრე მთავისსუნთით თუ რა ძალი აღმოჩინა ითასე
 მარტომიქ და შეუტყობთ შემდეგ რა გვანდა წამლობი-
 წყინდება ლაშარიტ არმეღიანი და ან რა წინააღმდეგობას
 მიაგებს ის ბაგრატ მეფისესა... აქ უნდა ვთქვათ, რომ
 გვანდობა და შინამთავლობა შატრუში იყო, მაგრამ
 ხაუთაის შინად ღრსებასე უფრო დიდი ყურადღება
 იყო მიქცეული ვიდრე შემდეგ. ეს ხელ მიხვობ,
 რომ სან ჭრთი გვანი ჰყვანდა და ხან მეორე. მამისაგან
 შვილისათვის გარდაცემა სამმართველო მოსელებთან სს-
 ქართველოში ვერ იშვიათი იყო; ეს ხანებელი ხვეულება
 დაქარდა მთავრად თანა დედობელის დროს; ესე იგი
 მეთორმეტე საუკუნის ბოლოს და ეს იყო პირველი

ზისეჲსი საქართველოს დამცირებისა და დარყებისა, რადგან-
 ნაც პირიუანი ღმრსება ადამიანისა დანიავრა. — იმ დრომ,
 რომელსაცა სვენ შუეესებით, ერთთაჲნი ჭოლოზდენს გა-
 მაგრებულ ცისეებსა და ჴსნაურობას და ყმებთაგან დაზი-
 სლებულ მამულებსა. ერძინაუებს ჴქონდათ საუეთარო ეკლე-
 სიები მღუღლებითურთ; ისინი იმჴრსებოდნენ საუეთარს
 სსისთლანობში, საუათუდრო ფცამრებში ჴნუ მანასტრებში.
 ზოგმა იმათ შორის აღმრინისა დაუგრამულმ სსისათი
 და წინაღობებოა უჩუქნა მეთეებსა საქართველოს შეუ-
 თების მოღვაწეობაში. იმათ ცხადად ჴნუ დავაწყოთ ამ-
 ლეკდენს შემწეობისა ვიზანტიელები, რომელნიც შუერთი-
 უმსერდნენ სასაღის. სამეფოს. გაძღრებებისა და ჴფობრე-
 დენს თავანთ სომელობელთა მამულობისა და ლტობ-
 ვილებსა. ზოგს უქანასკნელთაგანს, ჴგრობეჲ საუეთარის
 სურვილით გასულთა საქართველოდამ და მიმედროვებთა
 მიზიდულთა ეძლეოდათ ვიზანტიისში ვრცელი მამუ-
 ლები და მალაღი სახელმწიფო მანასტრები — ჴსრების წინა-
 მძღობა და ქალაქებისა და მანარების ბძანებლობა.

თუძრა ქართველების დაეკვირება ვიზანტიისთან
 დროითი დრომდე სურსტებოდან, მაგრამ მცირეს მსწით:
 რანაჲგა სამეფოს სასლის წევრნი და სამეფოს დიდებულნი
 სშირად იყვნენ შეკავშირებულნი ერთმანერთში ქალწილ-
 ბითაჲ ამ გუარმა დახლლებამ საქართველოს დიდ ეთი-
 ლი საყოფი მიზნიჲსა. ზოგიერთნი ქართველნი იმდებოდ-
 ნენ ვიზანტიისში, რომელიც თჳს იმ დროს პირველი ახ-

ჰარეზი სწავლისა მთელს ევროპაში. ასე სშირი იყო
 ქართველების მოგზაურობა ვიზანტიის სამთავროებულ-
 ში, რომ საჭიროდ აღმოჩნდა აქმენებინათ საბერძ-
 ნეთის დედა ქალაქში მეტოქე და უდაბნოები სსვა და
 სსვა ადგილებში. განთქმული ივერიის მონასტერი ათო-
 ნის მთაზე დაიწყო და შეასრულეს ქართველებმა ბაგრა-
 ტიონების დროს. იქ დასდო ქართველთ მონაზონთ სა-
 ზოგადობებამ თავისი უკვდავი ღვაწლი, ესე იგი გადმოს-
 თარგმნა საღმრთო წერილი, ძამათა და თილოსოფოსთ
 თხზულებანი. ბერძნული ენის ცოდნა აქ საკმაოდ
 იყო გავრცელებული. ეკლესიები შენდებოდნენ ვიზან-
 ტიის ტაძრების მსგავსად; იმათი ხელოვნური მშენიერება
 აქამომდეა დაცული. იმათ ნამეტნავად დასავლეთს საქართ-
 ველოში განცვიფრებაში მოჭყვავთ მოგზაური-არხეოლოგი.
 ვიზანტიის გაკლენა ხანგრძლივ დამკვიდრდა უფრო სამღვ-
 დელო წოდებაში, რომელსაც უფროსობდნენ კათალი-
 კოზნი-პატრიარქნი, მსხდომარენი მცხეთას და მქონელნი
 განუსაზღვრელის სასულიერო უფლებისა: კათალიკოზნი
 აღმოაჩენდნენ დიდს მზრუნველობას ეკლესიისთვის და
 უამითი უამაძღე იმათ ჭქონდათ მიმოსვლა ვიზანტიაში,
 საიდანაც შემოჭქონდათ მრავალი ხატები სამკაულითა და
 შესამოსლითა. იმათის მეცადინეობით ეკლესიამ მოიპოვა
 ვრცელი დასახლებული მამულები და დაფუძნდა მონას-
 ტრები, სადაც სამღვდელო მწყემსნი მიიღებდნენ საღმრთო
 აღზრდასა და სადაც გამართული იყო სასწავლებლები;

იქვე იწერებოდა ეტრადზე საეკლესიო წიგნები; მცირე
 რიცხვი ამ წიგნებისა, რომელთაც ჩვენ დრომდე მოუღწევია
 შემდეგ ამდენის ხნის აღრეულებისა და ახსრებისა, გვა-
 კვირებს მშვენიერის ხელთნებითა, რომელიც დროთა-
 სვლასში უფრო და უფრო ეცემოდა. სამღვდელთა პირ-
 თაგან არიან განსაკუთრებით შემდგარა წლის-აღწერასი
 ანუ მატრიანისი, რომელთაგანაც შეივსო ქართლის-ცხოვ-
 რება. იმათ შორის რომელთაჲ ქჳონდათ მინდობილი
 სამოქალაქო ხელისუფლებები. უპირველესი იმათში
 იყო ჭყონდიდელი, ასე წოდებული ჭყონდიდის ანუ მარ-
 ტვილის საეპისკოპოსო კაიუდრის გამო, რომელიც იმას-
 ეჭირა სამეგრელოში. ჭყონდიდელი იყო დასალოებული
 მეფესთან და აღმოიჩნეოდა იმ პირთ რიცხვისაგან, რომ-
 ელთაც წინ უძღოდა საზოგადო პატივისცემა განვითარ-
 რებულის სწავლის გამო და ზნეობითის სიწმიდისაგამო.
 ჭყონდიდელს ქჳონდა მინდობილი უურადღება ქვრივ-ობ-
 ლებზე და დაგრდომილებზე, უსამართლო-ქმნილებზე და შე-
 ჭირვებულებზე. იმათი შუამდგომელი და მომსახურებელი იყო
 ჭყონდიდელი. ის იყო აგრეთვე სასკლამწიფო მწიგნობართ-
 უფროსი; ის უცხადებდა უმაღლეს ბძანებას ეკლესია-მონასტ-
 რებსა და ხელის-უფლებსა; ის მოიწვევდა ლაშქრებსა და იმათ
 საჭიროებას აცნობებდა მეფესა. გალასქრების დროს ის ჭვა-
 რით ხელში უწინამძღვროდა სპათა და შემდეგ ვურთხე-
 ვისა უუზუნდებოდა და ბძანებდებოდა უკანამბრძოლს
 ჭარსა.

II

ბაგრატ მეოთხე იშვა 1018 წელს. როგორც იმდრო ბიზანტიის იმპერატორის, „ის იყო ცნობილი სახე თვის სიხ მადლისა და ამასთანავე მინიჭებული სიმშენიერებათაგან, რომელნიც ან შეიძლება წაწმენილიყნოთ და აღწერილი.“ სივეთ კიდევ ვთქვით, რომ ბაგრატ სიყრმითვე წაყვანილიყო კონსტანტინეპოლს, სადაც იმან სამი წელი დაჟყო და სადაც, რასაკვირველია, ისწავლა ბერძნული ენა უეჭვების დროს მამულში გზაზე ბედნიერად ასცდა ის თათარებს. აი როგორ შეძლო ბაგრატის გამოსვლას ვიზანტიით მოკვდა იმპერატორი ვასილი და იმის შემდეგ დაჯდა კონსტანტინე მეოთხე კონსტანტინე მტრულად უმხრელა საქართველოს და აფხაზ-ქართველთა მიერ. იმან მისვე აღენა ბაგრატს მღვარი, რომელსაც უნდა შეეხებო სამეფო უმადლო და უგანვე მიეყვანა. არ ვიცი, რა განზნახვად და გულში საბერძნეთის მიღობელსა, მაგრამ ზეცის მადლი ჰქონდა ჩვენ ქვეყნისა: ბაგრატმა შემოაწყო მამის საზღვარში, სადაც იმან მიეგებენ მესხეთის დიდებულნი და მესხეთის ვარი; მიუღო და ხალხმა დედაქალაქს ქუთაისში შესწირეს საზოგადო მადლობა უფლებს მიეკვიდრის მფარველობისათვის.

როდესაც ბაგრატისი მამა გარდაიცვალა 1027 წელს, ის იყო ცნობილი წლისა, როგორც დაწყება იმის მიფობისა; აგრეთვე განგრძობება არ იყო, მშვიდობიანი. მესხეთში

ასტყდა შიგითი. ბანის ერისთავი და იმასთან, სხვანი
 მიემხრნენ იმპერატორსა. იმან წარმოგზავნა სემო-ქა-
 თლის საზღვარზე დიდი ჯარი და ბლომად; ჭიანჭველად
 იგი იუფლს მცხოვრებთ მისაზიდავათ თავისკენ, ბერძნების
 მხარე ეჭირა, ბანის ერისთავის გარდა, დიმიტრის, კლარ-
 ჯეთის ბაგრატიონის გურგენის შვილსა, რომელსაც, ჩა-
 მოწითქეული ჭქონდა უფლება ბაგრატ მესამისაგან. ვი-
 ზანტიელებმა ააოხრეს მესხეთის მარბები და კიდევც
 მიიმხრეს რამდენიმე ერისთავი, რომელთაც გადასცეს
 იმათ თავიანთი ციხეები. უმაწვილი მეფის სასარგებლოდ
 იღწოდნენ ერისთავთ. ერისთავი ლიპარიტი და ტბეთის
 ეპისკოპოსი საბა. პირველი შეება მტერსა კლდე-გარის
 პირში. მეორემ აღმართა ტბეთის შესავალში სიმაგრე,
 გაამაგრა ეკლესიის ზღუდე და ასოვანად იფარვიდა შა-
 შეთის მხარესა. მოუფლდნელმა კონსტანტინეს სიკვდილმა
 მოუღო ბოლო ბძიმლის დაწეებას, ჯარი დაბრუნდა;
 ვიზანტიის ტახტზე დაჯდა რომანოზ მესამე ანუ რომ-
 მან-არგირი, კაცი მშვიდობის მოყვარე და არა ძვირის
 მექანი საქართველოსათვის, თუმცა იმან შემდეგ შესცვა-
 ლა ეს აზრი.

რომანოზის დროს საქართველო კარგად დაუხლოვდა
 ვიზანტიას. ესოიუო ბაგრატის დედის მარიამის საქმე. მარიამი
 ეკუთნოდა სომხის გვარს არწრუნაინისას და იყო ასული
 უკანასკნელის ვასპურაქანის მეფისა სენაქერიმისა, რომ-
 ელმაც 1020 წელში, თუშქო-სელჯუკიდო დასხმის

დროს სომხეთზე, დაუთმო თავისი სამთავრობო იმპერატორის ვასილი მეორეს. აწარმოებდნენ თავიანთ შთამომავლობას ბაბილონის მეფის სენაქერიმისაგან, რომლის საუბოლო სვედრი წარმოდგენილია დახადებაში. მარიაშის სასულიერო სწიწნად იხსენიება საქართველოს წესთ აღწერაში. ის იყო გონიერი დედაკაცი და გულმოდგინედ მოქმედებდა, სანამ ბაგრატ სიემაწვილობილად გამევიდოდა. იმან მოიპოვა სასოგადო პატივისცემა ღვთის-მოყვარებით და დაწიბთა შემწეობით. იმას ჭკონდა მიმოსვლა ვაზანტიის დედა-ქალაქში. იმისი პირველი მოგზაურობა მოხდა 1032 წელსა. მარიაშს ჭსურდა თავის შუამდგომლობით დაემყარებინა მშვიდობა ვაზანტიასა და საქართველოს შუა, გამოეთხოვნა კუროპალატის ღირსება შვილისათვის და გამოეკებნა იმისთვის საცოლო. მარიაშ დიდის პატივით იყო მიღებული და იმისი სურვილიც ასრულდა. იმპერატორმა მისცა მშვიდობაზე და საქართველოსთან მეგობრობაზე ოქროს ბულას, შეამკო ბაგრატ ძველის ჩვეულებისამებრ კუროპალატის ღირსებითა და სიამოვნებით დასთანშხდა, რომ შეეთხოვებინა იმისთვის თავისი დის-წული ელენე, რომლის და ჭყავდა სომხეთის მეფეს სემბატს. ელენემ მიიღო დიდი მზითველი, მაგრამ ეს მზითველი არ არის სასულიერო წინაჩვენები; იმის რიცხვში იყო ერთი ლუქსმანი, რომელი-ღითაც მისჭვალეს ჭვარზე მაცხოვარი; იყო აგრეთვე ოქროსის ღვთის მშობლის სატი, ახლა დაცული გორში

და რომლის სახელსედაც აშენდა ოქონის მონასტერი. ელენეს მოჭყენს სელოსნები და არსიტექტორები ეკლესიების ასაშენებლად. მოჭყვა მოძღვარი ტომით ბერძენი, რომლის შთამომავალი აქამოდე ცხოვრობენ ქართლში. ეს იყო გარსევან—შემდეგ გარსევანი-შვილი. გარსევანმა მიიღო საშვილი-შვილოდ უფლება ოქონის ხატის მოვლობელობისა, ღირსება დეკანოზისა და სასატიო თანამდებობა ამ ხატით მეფესთან თანახლეობისა ომში და ნადირობაში. ბაგრატის დაქორწინება მოხდა სემო-ქართლის მკურნაში; მაგრამ ელენეს არა ჭკონდა ხანგრძლივი სიცოცხლე: ის გარდაიცვალა ქუთაისში, თუმიცა წელთ-აღწერა არ მოგვიტოვებდა, როდის. ამის შემდეგ ბაგრატმა იქორწინა ბორენასზე, ასულზე შემძლებელის ოსეთის მეფისა, რომლის სამოვლობელო იმ დროს შეიცავდა დიდსა და მცირე ყაბარდოსს.

1036 წელს მოხდა გალაშქრება თვალღონზე. ამ სახელს ქართველი მწერლები უწოდებენ იმ ემირებს ანუ ხალიფის მოადგილეებს, რომელნიც იყვნენ შთამომავალი ქურთის ტომის ბენნა-შედდისა. თვალღონები ჭიფლობდნენ ყარაბაღს, ადერბეიჯანს და შირვანის ნაწილს. თვალღონები ცხოვრობდნენ ხან გაჩვასში, ხან დოკინში და ხან ანში. ოდესმე ისინი იყვნენ დიად შემძლებელი. უკანასკნელს იმათგანს 1123 წ. დავით აღმაშენებელმა ჩამოართვა სამოვლობელო ღ თვით ის გადმოასახლა საქართლოში, სადაც თამარ მეფეს დროდამ შეიქმნა

წინაშინადად აფხაზეთის მთავრებისა შარვაშიძეებისა. ფაღ-
 ლანები იყვნენ დაუცხრომელნი საქრისტიანოს შტურნი:
 ისინი აწუსებდენ საქართველოს: დავით-გურჯაანისა
 ჭ ბაგრატ მესამის დროსვე. ისინი უგერო საშიშნი
 იყვნენ იმათის მოსაზღვრე მხრისათვის, ჭერეთისა ჭ
 ჭ კახეთისათვის, რომელსაც დაესხმოდენ ჭ საიდამაც,
 ბრუნდებოდენ დიდის საშოკართთ ჭ ტყეების სიმ-
 რავლით. ბაგრატ მეოთხის დროს აბულ სევერმა ვანიმე-
 ორს მამაშაშური საქმე, შაგრამ ინანა. იმის წინააღმდეგად
 შეკრბენ ერის-თავნი: ლიპარიტ ომბულიანი ჭ იოანე
 აბაზაძე, მეფენი რანისა ჭ კახეთისანი—კვირიკე, სომხე-
 თისა დავით ჭ ჯაფარ თბილისის ეპირი. იმათნი მხედ-
 რომანი შეერთდენ ეკლესს, ასსტავასა ჭ შანქოარს
 შორის. აბულსევერის ჯარი დამარცხდა ჭ გაიბნა;
 ქართველებს ერგო დიდი დავლა; თვით აბულსევერი
 გასდა ავით მწუსარებით ჭ მალე მოკვდა.

მცირე დროს შემდეგ მოინდომეს თბილისის აღება...
 თბილისი ვასსენეთ ზემოთაც. მიზეზი იმის დაფუძნებისა
 იყო თბილი წყლები, რომლის გამო ქალაქს დაერქვა
 სასელი. იმისი დასაწყისი ივარგება აჟითა. სიბნელეში...
 როგორც ერთი მწერალი ვოლენი მოგვითხრობს, წინა-
 სწარმეტყველი ესეკიელი, რა-რომ აღწერს კლ-ს თავში
 ძინიკიელთ ვაჭრობას, უჩვენებს თბილისს ტობელის
 სასელით. მარადლია თუ არა ეს, არ ვიცით დარწმუნებით.
 380 წელში კი ქრისტიანობის შემდეგ თბილისი

მსოფლოდ დაბად ირჩესებოდა. ბარს-ბაქარის დროს სპარსეთის მეფობელმა ააშენა აქ ცისე და 455 წ. ვასტანგ გორგასლანმა დაიწყო თვით ქალაქი და გაჭყო სამ ნაწილად: — ეს ნაწილები იყო: კალა, შემდეგ კალა-უბანი, თბილისი, სადაც იყო გორგორდის წყლები და ისანა ანუ ავლახანი. მაშინვე აღმართეს აქამომდე დაცული მეტეხის ტაძარი. ვასტანგის შეილმა დახიმ გადმოიტანა ტასტი მცხეთით თბილისში და იწყო აქ შენობა სიონისა. სპარსნი და სპარსნი მრავალჯერ სცემდენ და აოხრებდენ თბილისს. მეშვიდე საუკუნეში ის გასდა საცხოვრებელად ემერთა, რომელსაც ჭებლობდენ იმის სამხრეთ-დასავლეთად მდებარე ადგილებსა. იმათ დროს აქ ცხოვრობდენ მანქადიანნი; ემირებს ჭქონდათ აქ თავისი სასახლე და ჭყავდათ ჯარი; მაგრამ იმ დროს, რომელსაც ჩვენ აღვწერთ, ისინი თითქმის ძალადმოკლებულნი იყვნენ.

ქართველთ ერისთავებმა, — ლიპარიტმა და იოანე აბაზამ ისარგებლეს ბაგრატის სიჭაბუკეთ, შეიპყრეს ემირი ჯაფარი და მოუღეს ბირთვისის ცისე. ამათ ჭსურდათ ხამოერთმეკინათ თვით თბილისიც. ბაგრატმა არ ინება დაჩაგრა ხალიფის მოადგილისა და ისე დაუბრუნებინა იმას როგორც თავისუფლება, აგრეთვე ბირთვისი. მაგრამ ლიპარიტმა არ შესცვალა თავისი აზრი: იმის სურვილით, 1038 წ. მეოქმ მიჭმართა თბილისს ჯარი, რომელიც შემოერთეს ორის მხრით: მტკვრის მარჯვნივ დაიბანაკეს აგსანეთის დაშქარმა, მარცხნივ ჭერთ-გასელმა. ამ დღეო-

მარჯობამ გასწია ორი წელი. მტერი დიდად შეწუხდა. აიხსნათ დაიჭირეს ორი წარჩინებული სიმაგრე— ორბთი და ფარცხისი; ქალაქში გაჩნდა შიმშილი. დასშუენი იქამდე მივიდნენ, რომ იკვებებოდნენ ვირის ხორცით, რომლის ლიტრა ფასდებოდა ას დრამამდე; ამისთვის ქალაქის მცხოვრებთა აზიეს დამოწმებდა. ჯაფარს მესათ ჰქონდა ტივები და ბარქასები და ჰსურდა ამალით ღამე გამგზავრებულიყო განჯისკენ და თავის თავისათვის ეშველა; მაგრამ საქმე მალე შეიცვალა იმის სასარგებლოდ. აიხსნეთის დიდებულთ არა ჰსურდათ. ღიჰარიტისაგან დაწყებულის საქმის წარმატება და შიმშილდენ, რომ იმისი შემძლეობა უფრო არ გამდიერებულიყო. ეს იყო მიზეზი, რომ იმათ ღიჰარიტის უცნობლად უჩინეს მეფეს თბილისის დატეგება ისევე ჯაფარის მიფლობელობაში. ბაგრატ დასთანხმდა და შეეკრა იმას ჰირობით, რომ ღიჰარიტი სიკვდილამდე მიიღებდა თავის სრულს უფლებასა. ეს საქმე შეიქმნა, როგორც მალე შევიტყობთ, საბუთად განსეთქილებისა მეფისა და ღიჰარიტის შორის.

ჯაფარმაც დიდ-სანს ვერ იქონია თავისი უფლება: ის მოკვდა ორის წლის შემდეგ. ქალაქის ბერნი ანუ უფროსნი ჰიჩნი ეასლენ ბაგრატს და სთხოვეს, რომ თბილისი სამუდამოდ მიეღო. ამ დროს ოცდა ორის წლის მეფე გარემოიგვავდა აიხსნეთის სატახტო ქალაქს— ნაკოფისას, რომელიც მდებარებს შავი-ზღვის კიდეზე და ეპყრათ

ბერძნებს, რომელთათვისაც ის მიეცა ბაგრატის ძმას დიმიტრის. ბაგრატმა დასტოვა აფხაზ-გურული ლაშქარი დაწეუბულის საქმის დასაბოლოებლად, და თვითონ გაემგზავრა ქუთაისით თბილისს. დიმიტრის ვაჟსე იმას განკუთვნეს თბილისის ბერნი და კარის-კაცნი. მცხოვრებნი ქალაქისანი, ქვეითნი და ცხენოსანნი იყვნენ მოსიღწიისადღესასწაულო ტანსაცმელებით; იზოღრომში ანუ ყაბახსა სავსე იყო ქალთა და კაცთა კრებით; გრიადი სავაჭრო: — ზურნისა და ხაღარისა შესძრავდა ჭაქრისა და დედა-მიწისა; ყოველ სასეუ გამომეტყველებდა ბრწყინვალე სისარული. რა რომ ბაგრატ ქალაქში შევიდა, როგორც ძველი წესი მოითხოვდა, ქუჩებში საღსი აფრქვევდა იმას თავსე. ოქროსა და ვერცხლის წვიმას. ბაგრატმა მიიღო თბილისის კლიტეები და დაჟდა ემირების სასახლეში ტახტზე. აქ მოახდინა რამდენიმე განკარგულება იმან: გასავლის კოშკებში ჩააყენა თავისი კაცები; ცისე ჩააბარა ერისთავს. თბილისმა გაშოაცხადა სრული მოწილდება, ერთის ადგილის გარდა: ეს იყო ისანი ანუ კასეთის მხარე, რომლის მცხოვრებთ უწინააღმდეგეს მასდა ჩაშალეს ხადი. ამისგამო ბაგრატმა გასცა ბძახება, რომ ქვის-სატყორცი მასინა მოქმედებაში მოეყვანათ. მდინარის გაღმა შემკვიდრენა შეშინდნენ და დაწინააღმდეგნენ, ეს შემთხვევა მოხდა 1042 წელსა.

იმ დროს, რომელსაც მეფე თბილისში იყო საქმეებში გაერთილები, ლიპარიტმა იწყო მზადება ბრძოლისათვის

ბაგრატიან, ბაგრატი და იმისნი ერთგულნი შესწუხდნენ და ჭქონდათ კიდევ იმათ მიზეზი!... იმათ იცოდნენ, რა სასიათის კაცი იყო ლიპარიტი და რა მტრობა შექმნა იმას... მაგრამ კიდრე ამ ბრძოლის აღწერას შეუდგებოდეთ საჭიროდ ვსადთ ვუჩვენათ ლიპარიტის შთამომავლობა და იმისი შემძლეობა საქართველოში.

III

ლიპარიტი ეგუთნოდა ორბელიანთ გვარსა, რომელიც უძველესის დროდამ დიად გამოჩენილი იყო საქართველოში. ისტორიული სვე ორბელიანთა გამოჩენილების თავ-და-პირველად ქართველთ, სომეხთ და კონსტანტინელებს მწერალთა, შემდეგ ქრისტიანთ მწავლულთა—სენ-მარტენმა, დიუბუა დე მონპერემ და ბროსისემ. დაწვლილებითნი ცნობანი დაგვიტყვა სიუნის არსიებისკომპოზმა სტეფანოზმა, რომელიც შთამომავლობდა თვით ორბელიანთ გვარისაგან და ნაშობი ვი იყო სომხის საწმინტოებაში. სტეფანოზმა აღწერა თავის სახლის ისტორია მეცამეტე საუკუნის გასულს. ეს ცნობები—როგორც თვითონვე გვიამბობს—იმან გამოჭეტიბა ძველის მოთხრობებიდამ, რომელნიც დროს განმავლობაში დაკარგულან. სტეფანოზი ამტკიცებს, ვითომც ორბელიანთ გვარი გამოსულიყოს ჩინეთით: ისინი შთამომავლობდენ სამეფო სახლისაგან და საზოგადო აღწეულების გამო განდევნილ იყვნენ ჩინეთით ქრისტეს შობის წინ მეოთხე საუკუნეში, როდესაც სპარ-

სეთში მეფობდა დიდი კიროსი. ისინი დიდის ძალით გამგზავრებულან შუი აზიის მხარეს, შემოუვლიათ კასპიის ზღვისთვის და დაჩივლის სეობით შესულან საქართველოში. აქ მამასხლისისათვის მიუციათ შემწეობა და საცხოვრებლათ მიუღიათ სსკა-და-სკა ადგილები; დაუუძინებულან ორბეთის სიმაგრეში, რომელიც იყო შეუვალი მტერთაგან და მდებარებდა სამშვილდეს. რამდენისა მე დროის შემდეგ ეს ჩინელნი ორბეთის ციხის გამოთრებე იყვენ წოდებულნი ორბეთედ-ცისებად; მანამდე კი იწოდებოდნენ ჯენათ-ცისებად—ჩინელებად. ორბელიანთ ხელი შეუწყეს საქართველოს და ის სპარსეთის მონებისაგან განთავისუფლეს: ეს იყო მიზეზი, რომ იმათი წინამძღომი შემოსილ-იქმნა სპარსეთის ანუ სპასალარის ღირსებით, შემდეგ ამისა მთელის დინასტიის ანუ სამეფო გვარის მეფობის დროს საქართველოში ორბელიანთ ეპყრათ გამომჩენილი სასელმწიფო უფლება, მაგრამ იმათ შორის წელთ-აღწერა სასელდობრივ ანც ერთს ან მოიხსენებს. პირველი ორბელიანი, რომელსაც ისტორია უჩვენებს, იყო ლიპარიტი, რომელიც ცხოვრებდა მეცხრე საუკუნის გასულს, ბაგრატ პირველისა და დავით პირველის დროს; ამან დაიჭირა თრიალეთის მარცა და ააშენა სიმაგრე კლდე-კარნი. ბაგრატ მეოთხის მამის გიორგი პირველის მეფობაში იყვნენ აღმომჩენილნი ორნი ძმანი—რატო და ზვიადი, რატო მოიკლა ბძმალაში ვასილი იმპერატორისაგან; ზვიადივი, რომელიც იმდროსვე ჯარებს

უწინამძღვრებდა, დაიტყუება და შემდეგ გამოსყიდულ
იქმნა. რატის დაშთა ერთი შვილი ლიზარტი და ჩვენის
აზრით ამ უკანასკნელის შვილი იყო ის ლიზარტი, რომ-
ლის ცხოვრებას გამოვსატავთ...

„ამ დროებში—სსე გვიამბობს სტეფანოზი--ობელიანნი
ივენენ უოკლის მსედრობის სხსასლარებათ და ეზურათ
უზირველესი სსსსსსსს სარისსები. იმათ ჰქონდათ საკუ-
თარბი თორმეტი დროში და დროშების რიცხვით ათასი
კაცი საკუთარბი წყობა. ძველი წესი მართსოვდა, რომ
მეთვის დროშას ჰქონიყო თეთრი ფერი წითელს არშია-
ზე და ამისთვის ობელიანთ შექდლოთ ექონიათ წი-
თელი დროშა თეთრს არშიაზე. სელმწიფესთან თანადა-
სწრებაში,— მოგზაურობაში თუ სსსსსსსსში— ობელიანთ
აქენდათ უფლება კვერთხის ჰერისა, რომელიც ლომის
თავით იყო აღჭურვილი. ნადიმობის დროს ისინი ისინენ
ეველასზე უმაღლესად მუთაქებზე და მიიღებდენ საჭმელს
კერცხლის თეფშებზე...“ ჩვენ სიტყვა სიტყვით შემო-
გვაქვს სტეფანოზს თქმულება და საჭიროდ ვსადით აქ-
ცროტად შევსდგეთ. ეჭვი არ არის, რომ ავტორი უჩვენ-
ებს ერთისა და იმავე თანამდებობის საშვილი-შვილად
გარდაცემს. ჩვენ ვერ დავეთანხმებით ამ აზრსა. ჩვენ კიდევ
მოვისსენეთ ზემოდ, რომ სსსსსსსს სარისსების მე-
ძვეიდრობა არ იყო ჰერ დაწესებული საჭაროველოში;
მოვისსენეთ, რომ ეს სავნებელი წესი დაფუძნდა თამარ
მეთვას ყამს. მაგრამ ამას ფაქტები უფრო ცხადად გამო-

არგვევენ. ფაქტები ზი რას ამბობენ: დავით გუროშვილის დროს სპასალარათ იყო ერთი მესსთაგანი, ესე იგი გამრეკელი, წინაპარი ჯავახიშვილებისა დიდად გამოჩენილი ხვენსა და უცხო ქვეყნებთ წელთ-აღწერაებში. ბაგრატ მესამის მეფობაში ეს ადგილი ეჭირათ პირველად იოანე მარუშიძეს და შემდეგ ლიპარიტ ორბელიანსა; თამარ მეფას მამის გიორგი მესამის დროს სპასალარად იყო უწარხინებულესი პირი—სარქის მსარგებელი და თვით თამარის დროს ბრწყინავდა სჯარია მსარგებელი. ვინც კი იტის ადვილად მიჭსვდება ამ გვარს მსჯელობის მიხედვით სტეფანოსისას. სტეფანოსი თვითონვე ორბელიანი იყო და ჭსურდა მეტად აღმადლებისნა თავისი გვარი. ეს მწეწალი ცსოვრებდა იმ დროს, რომელსაც შემკვიდრობა დამყარებული იყო ხვენს სასელმწიფოში და ამისთვის სტეფანოსი თავის დროს გარემოებებს მიაწერს წარსულ საუკუნეებს, თუმცა—არც ეს უნდა დავივიწყოთ—მეტამეტე საუკუნეშიაც—უპირატესი წინამძღომელობა სხვათ ეპურათ სხვა და სხვა გვარის შთამომავალ პირთა.

ასეა თუ არა, ამას კი ვერ უარყოფთ—ლიპარიტი დიდად გამოჩენილი და შემძლე იყო: ლიპარიტს ეჭირა ვრცელი სამფლობელოები სამსრუთით მტკვრისა და განაგებდა თითქმის ნასეკარ სამეფოს. იმას შეეძლო იმდენი ჯარი გამოეყვანი, რამდენსაც ვერც ერთი სხვა უპირატესი დიდებული ვერ შეიძლება. ამასთანავე ის იყო თავ-გამომდები და მძლავრი სასიათითა არავისწინ

არ დანისრდა თავსა და აწაფრით არ შეშინდებოდა. ეჭვი არ არის, ლიპარიტს უნდა ჭქონიყო დიდი სმა და გაკლენა სასკელმწიფოში; ის უნდა ყოფილიყო საშიშარი დიდებულთათვის და თვით მეფისთვის. ჩვენ მოვისხენეთ, როგორ ცდილობდენ უკანასკნელნი იმის დამცირებასა, მაგრამ დიად უფროსნილგულად შეუდგნენ საქმესა და კერძო მოიხრეს, რომ იმათ ძვირად დაუფდებოდათ ბრძოლა ამისთანა კაცთან. ამის გარდა იყო კიდევ ერთი შემთხვევა, რომელსაც მიუცილებელი მტრობა უნდა აღეძრა მეფისა და ლიპარიტის შორის და ეს შემთხვევა საკმაოდ აძართლებს შფოთის ატეხას ქვეშევრდომისაგან, რომელიც თავის-თავის მუყარეობას მისდევს და შემძლეობას ქსუდავს, რომლისთვისაც უძვირესად გრძნობაში შეუწაცსება მიუყენებიათ: ბაგრატმა გააუპატიურა ლიპარიტი იმის ცოლის პირში, ეს ამბავი აღმოჩენისთვის მხოლოდ ვიზანტიის მოთხოვნებში და -- უნდა ჭეშმარიტი კსთქვათ -- ემაწვილის მეფის წნეობას ჭბურავს შავის ახრდილით...

ლიპარიტმა იწყო ხანგრძლივი და აღშფოთებული ჩხუბი. იმან მოიმხრო ბერძნის ჯარი და მოიხმო კონსტანტინეპოლით ბაგრატის ძმა დიმიტრი, რომლისთვისაც ჭსურდა დაემკვიდრებინა ტახტი და რომლის სასულითაც შეეძლო მიემხრო მრავალი ქართველი. მართლად ლიპარიტს ბეგრნი მიუდგნენ დიდებულნი და ახნაურნი; აგრეთვე იმის დროშის ქვეშ დადგნენ კასელნი, რომელთაც გულ-ამყის სასიათით ბაგრატი არ-იყო კმა-

ყოფილი და რომელიც სშირად ეწინააღმდეგებოდნენ იმას. ლიპარიტმა გაამგზავრა თვისი მსედრობა მესსეთით ქართლს და დაუწყო ბრძოლა ატენის ქალაქს, რომელიც მდებარეობს გორის მასლობლად, მტკვრის მარჯვენე ვიწროსა და კლდიან სეობაში და რომელიც იმ დროს შეიცავდა წარჩინებულს სამეფო ვენახებს; ატენის სეობის ნაშთნი აქამომდე ამტკიცებენ თუ რა გვარად იყო აყვავებული ბაგრატ მეოთხის დროს ატენი. ატენის ტაძარი სიონი, დიდი და გუნბათიანი, არის პირველი ძეგლთაგანი ბაგრატის მეფობისა... ლიპარიტის ჯარის დასსმა ატენზე ვერ წარემართა; ცისემ დიად დიდი წინააღმდეგობა უჩვენა იმის: მტკვლნი ივენენ მეფის ერთგულნი, გარდა ერისთავთა, — ფარსმან თმოგველისა და ბეშუენ ჯაყელი-სა: უკანასკნელი იყო წინაპარი სახელოკანთა ახალციხისათბეგთა... ამ დროს ბაგრატი იმყოფებოდა ჯავახეთს და ამგრებდა ახალ-ქალაქს. სამთარი მოასლოგდა და ამისთვის ბუძნები უუეიქცნენ სამშობლოში; თან განჭვდა იმათ დიმიტრიც. ჩვენი ბიოგრაფი გვიამბობს, ვითომც ბაგრატი და ლიპარიტი შერიგდნენო, ვგონებ ეს იყო მსოფლოდ დროებითი შერიგება.

რომლისამე დროის შემდეგ ლიპარიტი ისევ შეუდგა სქემეს. იმან მოუღო დედოფალს სომხეთის სატასტო ქალაქი ანი, რომელიც იმისთვის მიეცათ სომხებს, როგორც თავის უფლის-წულისათვის. ლიპარიტმა ამის გარდა ანში შეიპყრა ქართველნი დიდებულნი, რომელთ

შორის უმეტესად შესანიშნავია ივანე დადიანი, უბეკლე-
 სი ჩვენ-მიერ ცნობილთ დადიანთაგანი. ორისაკე მხრით
 მზადება იყო დიდი: ორბელიანმა მეორედ მოიხმო დი-
 მიტრი და ბერძნები; მეორედ! ასტუხა განსეთქილება და
 ორგულება სამეფოში; კასეთ გარდა იმას მიჭკერძა სომ-
 ხის მეოქმ დავითმა. ბაგრატს საკუთარის ქართველთ ძა-
 ლის გარდა ჭყავდა სელ-ჩქემ შვიდასი ვარიაგი
 სკვიტების ტომისა, კგონებ იმ რიცხვთაგანი, რომელ-
 თაც ისტორია უჩვენებს მისეილ ავოლითის ბანაკში.
 ლიპარიტმა მოითხოვა, რომ ბაგრატს გაეცვალა იმისი შვი-
 ლი, რომელიც პირველის შერიგების დროდამ მეფეს ამანა-
 თად ჭყვანდა, არტანუჯის ერისთავზე აბუსერზე, რომელიც
 იყო ლიპარიტთან დატყვევებული. ბაგრატი დასთანხმ-
 და. წინააღმდეგნი მებრძოლნი შეჭსვდენ ერთმანეთს ქართ-
 ლის ვაკეზე სასირეთის ტყის შესავალში. ბაგრატმა არ მო-
 უცადა მესხეთის ჯარის მოსკლასა და დამარცხდა. აბუსე-
 რი მეორედ დატყვევდა. ლიპარიტი უკრო განძლიერდა.
 მაგრამ იმან დიმიტრი კი დაჭკარვა: ის მოკვდა ბრძოლის
 დაწყობამდე. როგორც ზემოდ ვთქვიით, დიმიტრი იყო
 ძმა ბაგრატისა და ძე გიორგი პირველისა, ნაშობი ოსის
 ქალისაგან და წინაპრი თამარ მეფას მეორის ქმრისა.
 დიმიტრი იყო, — როგორც სჩანს, სუსტის ტყუისა და
 სუსტის ხასიათის კაცი, რომელსაც ათამაშებდენ ბურ-
 თივით. იმან გაატარა თავისი საუკუნე უსიამოვნებაში
 და ტანტალში. შემდეგ პირველის ბედის ცდისა, რომ

ტახტი დაესაკუთრებინა, ის განეკლტო კოსტანტინე-
ზოლს, რომელიც იყო თავის შესაფარე ადგილი ყველა
საქართველადამ განდევნილთათვის. კოსტანტინეზოლი-
დამ ლიპარიტის მოწოდებით, ორჯერ შემოვიდა საქარ-
თველოში იმავე განზრახვითა... ჩვენ არ ვიცით, ვინა
ჭეუვად ცოლად და რამდენის წლისა გარდაიცვალა.

რომ სიტყვა აღარ გავაგრცველოთ, მოვიხსენებთ, რომ
ლიპარიტმა ბედნიერად წარმატება შეიძინა საქმეც; ბაგრატ-
მა კიდევ წააგო ბრძოლა. მესხეთის ერისთავნი—სულა
კალმახელი და აბუსერის ძე გიორგი იყვნენ შეპყრობილ-
ნი. ლიპარიტმა დაიჭირა თრთქმის მთელი მესხეთი. ვი-
სანტიის მწერალნი გვიამბობენ, ვითომც ბაგრატ განი-
ვლტო ჩაკვასის მთებში, ვითომც ლიპარიტმა შეიპყრა
მეფის დედა, რომელსაც შური-აგო ბაგრატს თავის ცო-
ლის შეურაცხებისათვის და ვითომც საბერძნეთის იმპე-
რატორი შემოვიდა შუამავადი იმათ შორის და განაწესა:
ბაგრტი უნდა დაჩხეს თავის უფლებასში და ლიპარიტ
არ გამოვიდეს იმის ბძანებლობიდან, მაგრამ კი ეპყრასო
სიკვდილამდე მესხეთი. ეს ამბავი იყო—კვანებთ—
1046 წელს.

მომავალს წელს ლიპარიტმა სხვა მხრივ გარდაიტანა
თავისი ძეგვა მოხილი საჭურველი. კოსტანტინე იმპე-
რატორის მიწვევით, რომლისაგან დიად დავალებული
იყო საქმის წარმატებით, იმან მიიღო მონაწილეობა
ბერძენთ გლახეობაში დოვინის ემიგრაცია აბულ-სევერზე,

რომელიც პირველად ვიზანტიას სარგებლობა უზენაესად გაცივ-მეორის წინააღმდეგ და შექმნილია კი უმუხთლად.

დიად შესანიშნავია ლიპარიტის მოღვაწეობა. თურქისტანში განმლიერდა ვინმე თოგრილ-ბეგი. იმან მიისაკუთრებს ღირსებას სულთნისა, დაიპყრო სოცისანი და შექმნა მიუსია ჯარები მცირე აზიასა. იმის წყობას უწინამძღვრებდა იმისივე ნათესავი ბარამ-ლამ ანუ აბრამ-ჭალიძი, რომელიც მივიდა ბერძნების მარცხე ბასიანსე, რომელიც მესსეთის საზღვარზე მდებარებდა. ვიზანტიის მებრძოლნი მიეგებნენ მტერს; მაგრამ იმათ საზღვრებს ჭკობდათ ბძანება, რომ ჩხუბი არ აეტყვნათ ლიპარიტის მისკლამდე. ლიპარიტი მივიდა და მიიყვანა თან, როგორც სტეფანოზს ორბელიანი მოგვითხრობს, მრავალი ძალი: მარტო კეთილ-შობილნი, იმისნი ჭკუშეგრდომნი იყვნენ შეიღასნი საკუთარი ჯარი—16,000 კაცი და 10,000 სამეფო. უარსი მტერს კიდევ დაეჭირა. თურქებმა ასტესეს საქმე ღამით. ლიპარიტმა დაიჭირა შუაგული, მაგრამ არ ჩქარობდა, დღეს არისო ოთხშაბათი—ასე უბასუსს ბერძენებს—და ოთხშაბათი ქართველებს ცუდ დღედ მიანხნათო. ღამე იყო ბნელი. ლიპარიტის ძმის-წული, ანოვანი ჩოროთავანელი თავის წყობით ეკვეთა მტერსა, მაგრამ სასიკვდილოდ დაიჭირა და ამისგან მოკვდა. მხოლოდ მასინ შეიძრა ლიპარიტი. „ის განმსწევდა ვითარცა ველური ძხეცი, მიეჭრა თურქებს და დაუწყო სვრა ასე, რომ წარღვნა დედაძიწა სისხლით.“ ბერძნები

შუერთ უმხერდენ იმის გასაოცარს ვაყვანობას და არ
 ჰსურდათ, რომ დიდება ძლევისა ქართველისათვის მიე-
 წერათ. ამისთვის ისინი უჩუბდნენ. მტერი განმსნე-
 და და რა რომ შეუჭრებოდა, მკაცრად ეკვეთა ქართველებს.
 გაცეცხლებულს ომში, როდესაც ლიპარიტი გაშმაგებული
 სვრიდა, ერთმა იმისმა შემამულეთაგანმა, თუძცა ზრ ვი-
 ცით ვის შეგონებით, უკანიდგან მოჰკვეთა ლიპარიტის
 ცხენს ორივე ფეხი. ლიპარიტი დაეცა, მაგრამ ერთის
 სრმლის მოქნევით გააპო მოლაღატე. ქართველნი ზოგნი
 იქვე დაიხრცნენ, ზოგნი განიბნენ. საქმე წაეგო; ის
 თვირონ დასტუვევეს და გაგზავნეს სოფლისაში თოგრილ-
 ბეგთან, რომელსაც მრავალი ჰსმენიყო იმის გმირულ
 მოღვაწეობაზე. ლიპარიტი დაწნა ტუვედ ორი წელიწადი
 და ბევრს საქმეში ისასულა. ერთსელ თვით სულთნის
 თანდასწრობაში შეება ერთს ასოგანებით დიად წარჩინე-
 ბულ აბისინელს და ადვილად მოკლა ისა. ლიპარიტი
 სარტებლობდა თოგრილის უურადლებით და ზატივის ცემით,
 მონომასმა წარმოგზავნა გიორგი-დრონი ვინმე დიდ-
 ძლის ფულით ლიპარიტის გამოსასუილად. მაგრამ უა-
 რის თქმა მიიღო. სომხელი მწერალი ვარდან გვიამბობს,
 სულთანმა შეუთვლილო თავის ტუვეს, რომ მაჰმადის
 სჯული მიელო ზასუსის-გება ლიპარიტისა გამოგვიხატავს
 იმის გამბელობას და მოსწრებულობას.

— ალვასრულებო შენს ბძანებას — უპასუხა იმან —
 თუ ნებას მომცემ შენთან გვასლეო.

ლიპარიტი იმას წარუდგინეს.

— ახლა აღარ აღვასრულებო შენს სურვილს.

— რატომღო? ჭკითსა განცვიფრებულმან თოგრილმა.

— თუ ხარო გაჭარი, გამყიდეო, თუ ხარო მტარვალდი, მომკალი, და თუ ხარო მეფე გამისტუმრეო ჩემს სამეფოში, მეფურად დაჩუქრებული.

— მე არ ვვარვარობო — უბასუსა სულთანმა — შენისთანა ძლევას შემოსილის და სასელოვანის კაცებითაო და არცა ვხადიო პატიოსნებად შევისვაროო ჩემი ხელი შენის სისსლითაო. მე ვარო მეფე და მეფურად განმითქვებისარო.

მართლა და ლიპარიტი დაითხოვა მდიდრულის საბომკარით და სიტყვა კი ჩამოართვა, რომ თურქების წინააღმდეგ საქმე აღარ დაუჭირა. განთავისუფლებული ის გაემგზავრა კონსტანტინეპოლს, სადაც მიაღეს დიდის სისარულით და პატივითა. თავის მხრით იმპერატორმაც დაასარჩუნა ლიპარიტი და გაისტუმრა სამშობლოში თანა ჯარის ხლებით, რომ ბაგრატის მხრით იმას ვნება არ მიეღო.

კონსტანტინე მონომახნი იმისთვის მიემხრო ლიპარიტს რომ ამაში თავის ანგარიშს ხედავდა იმას სურდა დაესურსტებისა საქართველო, რომელიც უფრო-და-უფრო გაუშირდებოდა და ძლიერდებოდა, იმას ჭქონდა აზრში ჩვენი მხარე დაემონაგებინა; მაგრამ ვერ მოიხზრა, რომ დღეს შეიცვალა. ბედისაგან იყო განვდებულ, რომ ერთხელ ჩვენ ქვეყნისაგან ეგემონა სიტკობება შეერთებისა და მტკიცედ დაჩუქრებისა. შოთის ატყსა საქართველოში

მხოლოდ დროებითი იყო და, კგონებთ, უფრო სასარ-
 გებლად მასინდელ მდგომარეობაში. შოთოს
 შოთოს სიმუღილი უნდა აღეძრა ქართველებში და
 ეგრძობინებინა იმათთვის საჭიროება და სიკეთე საზო-
 გადო თანხმობის სამშობლო მამულში. ნუ დაგვიწყებთ,
 რომ ა. დროს ვიზანტია სუსტდებოდა და თითქმის
 იშლებოდა; აჩაბებმა დაჭკარგეს ძალა; თურქნი ჯერ არ
 იყვნენ საშიშარნი. ბაგრატონთ აღმოჩინეს, როგორც
 შემოდ მოვიხსენეთ, ხასიათის ენერჯია და ქართველნიც
 აქამოდ იყვნენ შესწავლულნი და განვითარებულნი,
 რომ გრძობდნენ, რაში მდგომარეობდა მამულის ბედ-
 ნიერება და ამისთვის აღუკვდნენ შეძველას თავის-მე-
 თვისა. იმასთანავე ადგილობრივი ძეგლები და მთა-
 ვარნი მოუძღუდნენ იმასთან ბრძოლაში; მარტო ლი-
 ზარით კვლავს გააწყობდა, თუმცა ისე შემდეგ იყო, რომ
 იმას უწესობის მოხდენა შეეძლო; დღეს არა სულ წესი
 ისე დაემყარებოდა. მასთანადე, რაც უნდა ცდილიყო
 მონომასი, საქართველოს დამცირებას ვუღარ მოასკრებდა,
 თავის მანქანებით და ლიზარითის მიკერძვითა იმან მო-
 ლოდ უზარტოსნება და უსვინიდისობა აღმოჩინა. ბაგ-
 რატმა საჭიროდ ჭხადა იმისწ ნახვა. ეს იყო 1050 წელს.
 შემდეგ ორბელიანის დაბრუნებისა ტყვეობიდან, მეიკვი
 ურმა მეტევიდრე გიორგი დაუტევა ქუთაისში და თვითონ გა-
 კვზავდა ვიზანტიას. თან ეახლენ იმას თავისი დედამარცხი
 და რამდენიმე განჩინებული შირი, რა რომ ტრავიზონს

მოვიდა, თმან აცნობა მონაძრებს თავისი მისკლა და სურვილი
 ნასკისა. ბაგრატის მიწვიუს კოსტანტინეზალს. ვიზანტი-
 ელნი მოკვითხრობუნ, რომ იმჟამის იმპერატორს ამ სიტუ-
 ბით უსაყვედურათ: „შენ იცოდხარ ჩემი კანონჩქობა უსა-
 ლება ტასტზე, მკვამი ჯვით მოძუქცელი, შენ დაწლვიეთ
 კავშირი და მკვლობობა ამისთანა შემდეგ ქვეყანასთან
 — აბაზგიასთან (ასე უწოდებენ ვიზანტიელნი აზგასხეთს)
 და მკვობრეთ ჩემს შემოეთთე ქვეშ-მოდომსა“. ამ სიტ-
 უებმა არ იმოქმედა კოსტანტინეზე, რომ სათნებდა
 ეჩვენებინა აღიპარიტისათვის, იმან დააუოგინინა ბაგრატს
 საბერძნეთის აღდა-ქალაქში სამი წელი, თუძცა შემო-
 დუნდა ისა შესაუერის სიამოვნებით... ამასობაში შემოვიდა
 კოსტანტინეზალში გიორგი მთაწმინდელი. იმან იგონდა
 დედი... ეს ბიწი ისე ბწყუნავდა სიწმინდით საბერძნეთში
 და საქართველოში და ისეთი ღვაწლი დასდო, იმან სამშობ-
 ლას საღმრთო სიტუვიერებას, რომ დიად საჭიროთა წარ-
 მოკადგინათ იმისი ბიწყრადია.

IV

გიორგი მთაწმინდელი იყო უცოდით ძესნი. იმ დათ-
 ბდა თრიალეთის მახრასში 1044 წელს. იმისნი, შმო-
 ბელნი იუენენ ქართველთ დაბაისელნი, თუძცაწარვიცით

რომელს გვარს ეკუთნოდენ. მამა გიორგისა იაკობი
 თავის დაქარწინებასდრე იყო ელჩათ სხარსეთში. იმას ესკა
 რნი ქალი — უფროსი ასურმითვე შეწირულ იქმნა ღვთი-
 სადმი და მიეცა ტამარის მონასტერში, რომელიც მღვთა-
 რებად მესხეთში; იქვე შეიყვანეს შვილის წლის გიორგი-
 ტამარი დაიწვა და უმწვიღი შეიგზავნა სასულის ღვთის
 მშობლის მონასტერში, რომელიც იყო აღშენებული მე-
 სხეთში და რომელიც დაჟიო აღმშენებელისა და თამარ
 მეფის დროდამ დიდად განითქვა. აქ ცხოვრობდენ რნი
 უფროსი მამა იაკობისა, საბა და გიორგი; ეს გიორგი
 იყო პირველი ვეზირი ანუ მწიგნობართ-უფროსი დაჟიო
 კურთხეადაცის სასახლეში. ყრმის აღზდა იტვირთა მამა
 ილარიონმა ვინმე თვალელმა.

ვეზირი გიორგი მიიწვია საბერძნეთს ჯოჯოის შვილ-
 მა ივერისმა, რომელიც თვითონ იყო ნათესავობით მესხი
 და იმას ეჭირა მალაღი ხარისსი პრეჟექტობა დროს-
 ტელისა. ივერისმა იქვე წაიყვანა პატარა გიორგიც. მაგ-
 რამ ივერისმა მიიღო მონაწილეობა აღრეულობაში კასილი
 იმპერატორის წინააღმდეგ და ამისთვის იმას მარჯვეთეს
 თავი. ივერისის შეუღლე ქართველთ დუდათაგანივე წაყვან-
 ილ იქმნა ვოსტანტინუპოლს და იმასთან გაემგზავრა
 ჩვენი გიორგიცა. ეს შემთხვევა მოხდა 1026 წელს.
 გიორგი ჭკობნობდა საიდუმლო მოწოდებას და მალაღ
 ნიჭიერებას; ვინანტის სატასტო ქალაქში, მაღაც იმან-
 დაჭეო თარმეტი წელაწილი, ის შეუღდა ბერძნული ენისა.

და მეციერების შესწავლას. იმის მიყარველს ნება დართეს თავის მონაგარ-მამულში დაბრუნებულიყო. ამ ქაძელს ეწოდებოდა თუანთსახად, არ ვიცით კი სად მდებარებდა. გიორგი იმას თან გაჭყუა. ამასობაში საქართველოში მოკვდა იმისი შშობული დედა. ღრმა მოსუტმა მამამ და ბიძამ ძიისძეს გიორგი და მეორედ მიახარეს ხასულის მონასტერში.

1039 წ. ოც-და-სუთი წლის გიორგიმ შეიმოსა მონაზონის სასუ. ზარკელის თავის მოძღვრის ილარიონ თვალელის სკლითაჲ იმან იღუძალ დაუტევა ხასული და შეუდგა გვას; მოიარა შავი მთა ანტიოქიის მასლობლად და შემდეგ დასახლდა სასწაულთა მთაზედ, სადაც დაჭყო სამი წელი მოწაფედ გიორგი დაუედებულისაჲ ქართველისა. გიორგიმ ოც-და-ათის წლისამ შეიმოსა სქემა და 1044 წ. მიჰმართა იერუსალიმს. რა რომ თავის უღანაში დაბრუნდა მოძღვრის შეგანებით უნდა გამგზავრებულიყო ათონის მთისკენ და აქ შესდგომოდა წმიდა ეფთვიმის შრომის განგრძელებას. ეს ეფთვიმე იყო იმისი მეძამულე, სცხავრებდა დაუედებით ათონის მთაზე და განაგებდა ივერიის მონასტერს, რომელიც დაკით კურთხვალათის დროს იყო დაფუძნებული ერისთავის თარნიკე მესხისაგან, შემდეგ კოსტანტინეპოლის აღრეულების დამშვიდებისა უკანასკნელისაგან. დიდება ივერიის მონასტრისა განითქვა მთელს საქრისტანოში. აქ წმინდა ეფთვიმემ გადმოთარგმნა ბერძენულით ქართულად ძვე-

ღი ადთქმა, რომლის ხელნაწერი აქამომდე დაცულია ივერიის მონასტრის ბიბლიოთეკაში. ეუთუივე მიიტყვალა 1028 წ... გიორგი მთაწმინდელმა დაჭყდ ათონის მთაზე შვიდი წელი და შრომობდა დღე-ღამე: სსვა-და-სსვა თქმულებათა გარდა იმან გადმოიღო სახლი მცნების წიგნები. მაგრამ უნდა გვახსოვდეს, რომ სახლი მცნება ქართულ ენაზე იყო უწინაც; ჯერუჭის მონასტერში აქამომდეა ერთი ეგზემპლიარა: ხახარება, დაწერილი სეცურის ასოებითა 936—940 წ. სუბმათ მეფის დროს. ივერიის მონასტერში მთაწმინდელმა სსვა გვარი შრომაც იტვირთა: ჯერ მიეცა იმან დეკანოზობა, შემდეგ ხარისხი წინამძღვრისა. გიორგიმ გადმოსაგენა გვამი ეუთუიძისა უმთავრესს ღვთისმშობლის ეკლესიაში და აგრეთვე გვამი სსვა განდუგილთაცა, რომელთაც დიდი მონაწილეობა მიეღოთ ეუთუიძის მოღვაწეობაში. მონასტერი იყო დასკელებული და საჭიროება მოითხოვდა იმის გახლებას. გიორგიმ მიჰმართა კოსტანტინე მონომახსს, რომელმაც მიიღო ესა კეთილ-მადრეკილებით და ხელი გაუძართა იგულით.

ეს მოხდა 1050 წ. როდესაც ბაგრატ და იმისი დედა კოსტანტინეპოლში იმყოფებოდენ. სვენ მოვიხსენეთ გიორგის იქ შესვლა. იმის შემამულეთა მიიღეს გიორგი კეთილ-მოწიწებით; იმათგან დიად ცნობილიყო იმისი ბრწყინვალე სიწმიდე და მეცნიერებითი შრომა. მთაწმინდელმა უძღვნა ღონება-გურთხუვა მარტამ დედოფალს

მკაცრის მონაწილეობის მოღვაწეობისაგან და შემოსა-
 ამის სქემა. ამ უმად კოსტანტინებოლში ცხოვრებდა
 ათსინქან კინძე, სათესავით ბოღემელი, რომელიც ში-
 მოძავალობდა, როგორც სასოგადოდ იტყოდენ, სუ-
 მონ მოგვისაგან და აცთუნებდა უმეცარ საღსს სხვა-და-
 სხვა სიცრუით და მანქანებით. მთაწმინდელმა იმას პირი
 დაუხშო და ამხელა. ბაგრატი ეკედდა გიორგის, რომ
 ეტვირთა ხარისსი ჭყონდბდელისა. ამ ხარისხთან იყთ
 შეერთებული ეპისკოპოსის თანამდებობის გარდა ჭყონ-
 დიდში ანუ მარტვილში დიწსება უპირატესის ვეზირო-
 ბისა და სამეფო საბოძვართა გარდამცემელისა. მაგრამ
 სოფლით ლტოლვილი არ ეძებდა სოფლის დიდებსა:
 იმან უარი უთხრა ბაგრატს. ბაგრატი გაემგზავრა საქარ-
 თველოში და გიორგი გი ივერიის მონასტრისკენ, სადაც
 მალე აღმოუჩნდა იმას ქველოს საქმის შემთხვევა და
 გიორგიმ მოუპოვა ქრისტეს საწმენოებს ერთი სო-
 ფლის მცხოვრებნი, რომელნიც თაყვანს სცემდნენ მარმა-
 რილოს სტატუსს, დედავაცის სახის წარმომადგენელს
 როდესაც ბაგრატი კოსტანტინებოლში ცხოვრებდა,
 რას ჭმურებოდა ლიპარიტი საქართველოში? ლიპარიტი
 უჩნატებდა მესსეთის მხარეს, და—სჩახს თვით ქართლ-
 საც ერთი სამსუნი მოთხრობა გვიამბობს, ვითომც
 ამ დროს ის ყოფილიყოს შემოსილი კუროპალატის
 დიწსებით. ლიპარიტს ჭყუდა შემდეგ მეგობრები—
 ხორასანში თოგროლობევი და ვიზანტიაში მონომხია, იმან

სცხვ მძრანი რუნისს ეკლესიასში გიორგი მეძვედრეს
და ზრეკანა ტახტზე იმის დედის და მამის დის გუნან
დუხტის თანხმობით, ეჭვი ზრ ვრის, რომ მძლავრობით
ძოასდინჯ ესა და წადგანაც გიორგი ჯერ ისეკ ურმა იყო,
ამისთვის ლიპარიტმა თვითვე იტვირთა იმისი აღზდა,
ჩვეულებისამებრ მაშინდელის დროისა, ეს ჩვეულება მო-
ითხოვდა, რომ ბატონის შვილები აღეზარდათ. დიდე-
ბულთა, თუ დასავერებულა თქმულება ქაზხლის ძატი-
ანისა, რომელიც არის თანამედროე და არ უმზეს
კეთილ-მიდრეკილის თვალთ ლიპარიტსა, უკანასკნელი
მკაცრად ეზურობოდა მესხეთის მხარეს. სულა კალმხულთ,
თვით ის, რომელიც რაზბელიანს უწინ შეპურობილი
ჭყავდა, და იმასთან ყოველნი მუსხნი დიად შევიწროუ-
ბულნი ივენეს იმის ყმნიანის სხსიჯათო. ერთხელ ის მო-
იხელეს და შეიპურეს შეილათ ილანიტურთ; მეორე შო-
ლი ჩიანის გაიქცა ანში, ზადაც მოკვდა ბერძნების საძ-
სახურში. დატყვევებულნი მამა-შვილნი ჩასსეს ჯერ კალმხ-
ის სიმბგრეში და შემდეგ მიიყვანეს ახალ-ქალაქს, სა-
დაც მიელოდნენ მეფის მოსვლას. ბზრატ მივიდა და
დაჭსაჩუქრა გულმოდგინება სულასი, რომელსაც უბო-
მა ცისეები მამულებითა; ლიპარიტს ჩემოაწუკეს უმეტესი
ნაწილი იმის სამთლურბლოთსა და იმის საუთრებად
დასტოვეს მსოფლოდ არგვეთის მხრად იმურეთში. მარტო
სიმბგრე კლდე-ქართ იდგა შეუზოურად და იმის მცველი
უჩვენეს წინააღმდეგობა; მაგრამ ისინიც მალე დაჭმირ-

ჩილდენენ- უნდა ვაღვიაროთ, რომ სრულებით არ მოკვ-
ლოდით, თუ ბაგრატი ასეთს გულის სიღბილეს და
ასეთს კაცთ-მოყვარებას მიაგებდა ღიზარითს, რომ-
მელმაც უზომო უსიამოვნება და მტკრობა აჩვენა
მეფეს; ბაგრატმა მინიჭა იმას სრული თავისუფლება და
მსოფლოდ ჩამოართვა სიტყვა ერთგულებისა და უმუხთ-
ლობისა. თვით იოვანე გავიდა საქართველოდამ და ვი-
წანტიის სამსახურში ეძიებდა დიდებას. სომხურის
ცნობით ვიცით, რომ იმას მიიღო გამგეობა გაჩინისა
და არშამუნიკის მარხების; მაგრამ უღალატა ბერძნებს,
თუმცა არ ვიცით, რა იყო ამ ღალატობის მიზეზი. იოვანემ
მოიწვია თურქნი და სელი შეუწყო მისდამი მინდობილ
ადგილებთ ახსრებისათვის; შემდეგ თვითონ მიუძღვა ხალ-
ღიანზე და ჭანეთზე ანუ ღასისტანზე. შამის შემდგომ-
ლობით ბაგრატმა ნება დართო იმას დაბრუნებაზე სამშობ-
ლოში, სადაც მიიღო სპასალარის ღირსება და მსახურებდა
სამეფოს გულწრფელად და გულსმოდგინედ.

შემდეგი ბედი ღიზარითისა არ ვიცით დატყუმარითე-
ბით და დაწველილებით: კგონებთ, ისეკ მიჭმარათა იმან
ჭოსტანტინეპოლს და იმპერატორის სამსახურს. სიყრმიით-
ვე იმისი ბუნება და სწისათი ისეთის თვისებისა იყო,
რომ ღრმა მოხუცებულობის სისუსტემდე ღიზარ-
ითი ვერ შესძლებდა უქმობას და სამსჯღრო მო-
ღვაწეობის უარის ყოფას. საქართველოში ვი იმას სამ-
სახურის ადგილი აღარ ჰქონდა. ღიზარითის სიკვდილს

სხვა-და-სხვა გვარ გვიამბობენ. ზოგნი თუიყრობენ, ვითომც ის იყო მოკლეული ბაგრატის ბძანებით. მაგრამ ეს აზრი უსაფუძვლად. ზოგნიც გვარწმუნებენ, ვითომც იმას ბოლო მოეღო ბერძნების ბრძოლაში არა-სლანთან. უფრო დასაჯერებელია, რომ ლიპარიტს მოსწყინდა ბოლოს დროს ალექსებელი და აღშფოთებული ცხოვრება და მონაზონის სახე შეიმოსა, რადგანაც ეს ჩვეულება ხშირად იყო იმ ყმად და შეძვედაც, რომ ის სახელ-იწოდა ანტონად და მიიცვალა 1064 წ. კოსტანტინე პოლში, საიდანაც იმისი გვამი შესაფერის ღირსებით მოასვენეს, სენმარტენის აზრითა, ბეთანიაში, რომელიც თბილისის ახლო მდებარებს, სტეფანოზისა და წელთ-აღწერის სიტყვიტ ვი კაცსში, რომელმაც იყო ლიპარიტის საგვარო სასაფლაო. ჩვენ თვით ვადგეკართ უკანასკნელ აზრსა. კაცხის მონასტერი, დიად შესანიშნავი მშენიერის ხრხიტეკურით, ძვეს არგვეთის მარხში და უიტით, რომ მხოლოდ ეს მხარე დარჩნ ლიპარიტს საკუთრებად. გენათში იზოგება სამი სელნაწე რი სასარება, გადმოტანილი კაცსილამ და გადაწერილი სუტურის ხელით ლიპარიტ ანტონის ბძანებით. ერთი შენიშვნა ამ სახარებთაგანისა აღრიცხავს კაცსა ლიპარიტის სახლის სამარხად და მიაწერს იმას დიდ მამულს, შეწირულს, უეჭველია, შემძლე მიუღობელისაგან — 8070 სულს ემას, ასს უზირველეს ზუარს, ჟათობებს, სანადირო-სათევეზო ადგილებთა და სსკათა.

1064 წელი უბედური იყო საქართველოსათვის: საქართველოს დაუცხენ თურქნი სელჯუქნი. თურქნი ჩვენ კიდევ მოვიწინეთ სულთანის თოგრილ-ბეგის დროს. თოგრილ-ბეგი მოკვდა და იმისი ადგილი დაიჭრა იმისმა ძმის-წულმა აჩბ-ასლანმა, რომელმაც შაშინკე აღმართა ჩინა თავისი სასიამოვნად რომელიც სრულებით არ შეიქმნა და სუბოდა თავის ბიძას. აჩბ-ასლანი იყო შეპურული და მარტვეკელის სრულით და მან დაუტევა ისტორიაში სისხლმკვანი კვლევი ასი-ჯოთასის ჟანრითა; ის მოუსია სხარსეთით სომხეთს და სომხეთით შემოვიდა თრიალეთის მარჯაში, საიდანაც გაგზავნა გუნდი მხედრობათა სხვა-და-სხვა მესხეთის მხარისაკენ — შავშეთს, კლარჯეთს და თაოქს, ამ დროს ბაგრატი სახლობით იყო თბილისში. ის განერიჩა მტრის შეჯახებას და განეკლტო ქართლს. აჩბ-ასლანმა შემოართუა ჟანრი ახალ-ქალაქს; ახალ-ქალაქი მაგრად იდგა სამ დღეს, შემდეგ კი უნდა დაჭმოდნო-ლებოდა. თურქთ მივიწვარებას არა ჭქონდა საზღვარი: ისინი ჭმუნრავდნენ ყოველთა და ყოველსაკე; მდინარე შეიღება სისხლით. აჩბ-ასლანი ამ გვარად მოქმედებდა ყოველგან. ქართველთ, სომხელთ და ვიზანტიელთ ისტორიკოსნი ერთგვარის შემადრწუნებელის სახით გამოგვიხატენ იმან თავისებათა და იმის მოქმედებათა... ახალ-ქალაქით აჩბ-ასლანმა გაგზავნა მოციქულნი ბაგრატიანს, რომელსაც აღუთქვა მივიდობიანობა და მიგობრობა

მსოფლოდ ერთის ზიარობით, რომ იმისთვის მიკობოკუ-
ბინა თავისი დის-წული. შემდეგ ამისა შეიპურა მრავალი
ტყვე და დაკლით სავსე უკუიქცა სპარსეთშივე; გზით
აიღო სამშვილდე და მოუღო ბერძნებს სომხეთის დე-
და—ქალაქი ანი, რომელიც გადასცა აზულ-სევერის შვილს
მანუჩარს, რომელიც შემოდ ხსენებულს ავადღარების
გვარს ეუთნოდა. ის ქალი, რომლის სქელს არზ-ასლან
სთხოვდა საქართველოს მეფეს, იყო ასული ბაგრატის
დისა გურანდუსტისა; გურანდუსტა ჭყავდა ცოლად კახეთის
მეფის კვირიკის ძმას მეფეს სუმბათს. წელთაღწერა
არსა გვიამბობს ბაგრატის დისწულის სიტუორფეზე, მაგ-
რამ ეჭვი არა გვაქვს, რომ ის მშენიერი უნდა უოფილიყო:
მაჰმადის სჯულის აღმსარებელის მიზიდვა შექმლო მსო-
ლოდ ვარკვან ღიწსებას. ბაგრატმა აღნობა ეს მოთხოვნა
ქალის ძამას, მაგრამ სწამბათი სრულებით უარზე დადგა.
ბაგრატმა ძალით შეასრულა არზ-ასლანის წადილი.
არ ვიცით რამდენი ხანი ცხოვრებდა არზ-ასლანი
ცოლთანა ვიცით მსოფლოდ, რომ რომდესაჲ ის გაძღა
სიუვარულით, იმან ის მისცა ურთავ თავის სამხედრო
მოხელეს.

უფრო შესანიშნავი იყო დაქორწინება ვიზანტიის იმ-
პერატორისა მიხეილ მეექვსისისა დუკასი ბაგრატის ქალზე
მარიაძზე. მიხეილი იყო შვილი თვით იმ კონსტანტინე
დუკასი, რომელსაც ჭყავდა ცოლად ქართველივე ქალი,
ვგრანბთ ასული ბაგრატის ძმისა დიმიტრისა. ვიზანტიის
სასახლეს. აღრევე ჭყავდა მართა მხედველარაში, 1056

წ. იმპერატორიცა თეოდორამ გამოსთხოვა მართა ბაგ-
 რატს იმ განზრახვით, რომ თავის სულ-მძღვანელობას
 ქვეშ აღეზარდა. მართა გვემგზავრა, მაგრამ ამ დროს
 თეოდორა გარდაიცვალა. დედოფალი მარიამი და იმისი
 მოძღვარი გიორგი მთაწმინდელი იმყოფებოდნენ კონსტან-
 ტინპოლში. უკანასკნელმა წინათვე წარმოსთქვა მოძავალი
 ბედი მართასი. მართლა და შემდეგ 1065 წ. ის შემოვიდა
 კონსტანტინის დედა-ქალაქში როგორც იმპერატრიცა. ჩვენი
 წელთ აღმწერელი და კონსტანტინის ისტორიკოსნი დიდს
 ქებას შეასსმენ მართას ღვთის მსახურებას, იმის მაღალ-
 ზნეობას და ზრდილობას. მაგრამ იმ მანეთებზე, რომელ-
 ნიც წარმოდგენენ მიხეილ-დუკას ცოლითურთ ის არის
 წოდებული მარიამად და არა მართად. ბერძნებს ჰქონდათ
 ჩვეულება, რომ როდესაც იმათი იმპერატორები შეირ-
 თავდნენ უცხო ტომთ ქალებს, უკანასკნელთ შეუცვლიდ-
 ნენ სახელებს. ქორწინების უამს, სსსსსლეში იმყოფებოდა,
 მარიამისა და გიორგის გარდა, გაგიკი უარსელი. გაგი-
 კმა ასტეხა საწმინთებაზე ბასი მთაწმინდელთან. წმინ-
 და მამამ ამ შემთხვევაში აღმოიჩინა თავისი მეცნიე-
 რება: დაამტკიცა უცვლელობა მოციქულთ დრო-
 იდგან სუფლისა საქართველოში. მარიამმა და გი-
 რგიმ დიდი ხანი არ დაჭევეს კონსტანტიაში. ისინი გაე-
 მგზავრნენ ანტიოქიას. დედოფალს სწადადა განეგრძო
 თავისი მოგზაურობა: იერუსალიმამდე, მაგრამ ანტი-
 ოქიის პატრიარქმა არ დაწოთ ნება შიშისაგამო საწინა-

ჩების მხრით. მაშინ რადგანაც მარიაში არა ჰხადდა ღირსეულად თავის თავს, რომ მიმოეკლათ ის ადგილები, სადაც მაცხოვარმა დაჰყო თავისი ქვეყნიური ცხოვრება და დაჰლვარა სისხლი, ამისთვის იმან მიანდო გიორგის ფული, რომელიც იმას უნდა დაერიგებინა დავრდომილოთის წმინდა ქალაქისა და ჰალესტინის შეჭირვებულ მონასტრებისათვის... რადგანაც ჩვენ უკანასკნელათა ვსედავთ მთაწმინდელს ამ მოთხრობაში, ამის გამო ცოტა უნდა შევდგეთ და შემოვიტანოთ აქ რაც რომ ღირსეულია იმის ცხოვრებაში.

ქართველებს ადრევე დიდად ჰსურდათ თავიანთ მამულში ენახათ გიორგი, უზირველესი იმითი წარმომადგენელი საბერძნეთში. ბაგრატმა რამდენჯერმე მოიწვია ის წყაილით. გიორგი დასთანხმდა მხოლოდ 1059 წ. მეფის მოხელე იოანე წარიგზავნა ანტიოქიან ცხენებით და უკვლავიერით, რაც კისაჭირთ იყო: გიორგი ჩამოვიდა სასწაულთა-მითით და დაადგა გზას, თანხლებული თავის მოწაფით და ბიოგრაფით. რა რომ ეკატრატზე მოვიდა, იმან სცნო, რომ როგორც მესამე ტაძარში, აგრეთვე სხვა ადგილები, სადაც მისი გზა იდო, ეჭირათ თურქებსა. გიორგი უფრო იქნა სევასტოს, საიდანაც წარემართა კესარიისკენ და შავის ზღვისკენ, რომლის კიდევად მოეგება ერთი ბაგრატის მწერალთაგანი. ის შემოვიდა ქუთაისს და ქუთაისით გაემგზავრა ქართლისკენ, სადაც იყოფებოდა ბაგრატი თავის სახლობითა მთაწმინდელმა

დაჭერა საქართველოში ხუთი წელი. იმას დაუნებეს სა-
 ცხოვრებლად ორი მონასტერი — ნემპი ქართლში და
 შატბერის ლავრა მესხეთში. იმისი ყოფნა საქართველოში
 დიად სასარგებლო იყო: ის აძლევდა ზნეობითის სწავლის
 განაგებთს ტახტის მემკვიდრეს გიორგის. ის ჰქნებოდა კე-
 თილ ცნობას ყოველსავე საზოგადოების წოდებაში. მეფე,
 კათალიკოზი, საერო და სასულიერო პირნი ერთგვარის
 უურადლებით მოისმენდნენ იმის ძალად საუბარს. გიორგი
 უხვად სთესავდა ქველის მოქმედებას. გიორგის წოდუ-
 ვიწინა თვით თავისნი ნათესავნიც. ორნი იმპსნი ძმის-წულ-
 ნიშვილებით იყვნენ დიდად ღარიბნი და ბიძამ განჰკარგა იმათი
 სვე. იმ დროს, როდესაც სპარსეთის მხრით უნდა
 ატეხილიყო ზარის დამცემი ჭეჭა-ქუხილი, იმ დროს
 მთაწმინდელი იმყოფებოდა ახალ-ქალაქში, თავის სამშო-
 ბლო მამულში. იმან წინათვე იგრძნო იმისი მოახლება
 და ურჩევდა ყველას თქვის მორიდებას. თვით ის გვე-
 მგზავრა ერთ ჟამს მიხვილ დუგის საცოლოთი და შევი-
 და ჟოსტანტინეპოლში. იმპერატორი წინათვე იყო
 უწყებელი იმის მოსვლასუ ბაგრატის მოციქულის პეტრე
 პატრიკისაგან. იმპერატორი დიად მონარული დარჩა ამ
 შემთხვევით. მუდმივად კმადლობო ჩემს ძმას სეკასტოს
 — სთქვა იმან — რომ ისევე წარმოემგზავნაო კაცი,
 ბრწყინვალე ძალადის გონებითა და შესწავლავი აურაც-
 ხელის ქველს-მოქმედებითა.“

მაგრამ გიორგის დღენი აღრიცხულნი იყვნენ. ის
 გახდა ავით და ჭხედკდა რა წინათვე თავის დასასრულს,
 გიორგიმ ხსურვა იმპერატორის ნახვა, რომელიც ეწვია
 იმას თავის შვილით. გიორგიმ მიანდო იმის უურად-
 ლებას სვე რც-და-რთხვს შერთველის უმაწვილებისა, რო-
 მელნიც მიეყვანა თავის-თან. იმპერატორმა უბოძა
 რქროს ბუჯა ანუ რქმი პეტრე პატრიკს ივერიის
 მონასტრის ხელ-უხლებლობაზე და იქ უმაწვილების აღ-
 ზდნაზე. გიორგი მიიწვალა 1067 წ. რუმოც და ცაძე-
 ტის წლისა, ქართულს მეტოქში, ეოსტანტინეპოლს,
 იმის განუშორებელის მოწათვის ბიოგრაძის და რჩის
 აზნაურის თვალწინ. იმისი გვამი გადასვენეს ათონის
 მთაზე და დასაფლავეს იქ, სადაც განისვენებდა იმისი წინა-
 მოადგილე წმიდა ეფთვიმე. ქართული ეკლესია დღეს-
 სწაულობს იმის სახსენებელს 27 ივნისს.

ეს ცნობები განსვენებლზე ჩვენ გამოკვრიბეთ ქართუ-
 ლის წელთ-აღწერიდას კი არა, რომელიც შეიცავს მასზე
 მხოლოდ შემოკლებულს შენიშვნებსა. ბიოგრაძის მთა-
 წმინდელისა დასწერა, როგორც ვთქვით, იმისმა მოწა-
 თემ გიორგიმ ვინმემ. ეს შრომა იტვირთა იმან სწო-
 ჯადო მართლმადიდებელთ და გიორგი-დაუუდებულისა და ან-
 სიკეპისკოპოსის იოანე ჭყონდრიდელისა, რომელიც იყო
 მთა ბაგრატიის მოციქულისა კონსტანტინისი. ბიოგრაძი
 წამოგვიდგენს მთაწმინდელის ცხოვრებას კრცლად, და-
 მშვიდებულს ხორით და ყველაღ-მოწიწებით წმიდის სა-

სსოკრისადმი. ამ ბიოგრაფიიდან გამომჟღავნება უ. ბროს-
 სეს შემოკლებული ცნობა, რომელიც ჩაურთავს ქართლის-
 ცხოვრების ძრანციულს თარგმანში. გიორგი მთაწმინ-
 დელი იყო უზირეკელის პირი საქართველოს შვილთა
 შორის. საქართველოს ეკლესიისთვის ის იყო მაღალი
 წარმომადგენელი და მოსარჩლე. ის ავრცელებდა ბერძ-
 ნებში კანონიერ ცნობაებს ჩვენი მხარეს. შემოგვკვებს საქ-
 ერთ შემთხვევა: ერთ დროს ის ცხოვრობდა ანტიოქი-
 აში, სადაც მრავალთ ჭქონდათ უსაიუძლო ანტი ქართვე-
 ლებს. იმათ დააწმენეს პატრიარქი, ვითომც: ქართული
 ეკლესია დაასრულებია არა მოციქულისაგან და ვითომც
 ამისგან იმას არა ჭქონდეს უფლება საკუთარის კათა-
 ლიკოსის ყოლისა. გიორგიმ მოითხოვა ანდრია მოცი-
 ქულის ცხოვრების აღწერა, რომელიც იმას მოართვა
 თეოფილე-ქართველმა; ეს თეოფილე შემდეგ იყო ტარ-
 სის მატროპოლიტად. მთაწმინდელმა დაუმტკიცა მუნ
 მყოფთა, რომ საქართველო არის გაქრისტანებული
 მოციქულის ანდრისაგან, რომ სახელწვთ ერთად ათ-
 თორმეტთაგანისა და იმის თანამოგზაურისა, ესე-იგი
 სვიმონ კანანელისა იხვეწების აფხაზეთში, სახელდობრ ჩი-
 კოპსიაში; დაუმტკიცა გრეთვე, რომ სარწმუნოება საქართვე-
 ლოში ასე არისა დაცული მწვალებელთ გავლენისაგან, რომ
 როდესაც მართლ-მადიდებლობა შეირყაო საბერძნეთში, იო-
 ანე გოთელი მოვიდაო მცხეთას, რომ აქ იმას მიელო მღვ-
 დელთაურის გურთხევა. გიორგიმ მოიხოვა წარწინებელი

დიდებს უბრალო სალიტერატურო შრომით ის იყო გაწი-
 თული თანამართ სწავლა-დასწავლა მანასტრებში და ქალა-
 ქებში. უკეთესი დღე და ღამე ის სწავლობდა მან
 და ხან თვითონვე ერთსა და იმავეს საძუქურ ბიზნესში
 მისწევს იმას ერთად დღილს რეპსა, მორჩეულად გვიდ-
 მეთ სულწაქვს ანუ მანუსკრიპტსა, ესწრაფებოდა
 სწავლა თანე უბრალოდ, რომელიც იყო უკეთესი რომ-
 გორც მალაღობი მუცნიერი და მთავრებულად სწავლობისა
 და არისტოტელისა. იმანვე შეატყობდა სწავლი ვაჭარ-
 ლობი მთავრებულს შრომითა. წმინდა გიორგის სახ-
 გმსებს სახარებად ისეთი იყავს ედვა, რომ თვითონ-
 უფს მონასტრებს დაწერდა საქართველში იქნის იმთი
 შინები, რომელთაზე უფსასწავლთაგან ჩვენდღივ
 მორჩეულად მთავრებულად მთავრებულად მთავრებულად
 საქართველში ისე ბედნიერი არ იყო, რომ იმას უბრა-
 ტის სწავლობდა მანამდე, მშვიდობიანობა ეკუთვნის.
 შიგ საქართველში დაწერდა დღევანდელ მთავრებულს
 თის მხრით ვიდრე სწავლა შექა-ქუნილი, რომ ასევე მთა-
 მის წესის შემდეგ მორჩეულ მორჩეულად ჩვენ შევეყვანა, იმას
 მორჩეულად თან ხუთასი ზთასი (?) ვაჭარი წყობა, რომელიც
 მიქნის მანს, ჭკრეთს და გახეთს. ვასტებდა მონასტრის მთებ-
 ში ასევე; იმთი მეთვე სახარებანი მორჩეულად მორჩეულად
 მისტრებდა; მთავრებულად მან ასიამოვნა, რომ ასევე მთავ-
 ლის დატყუებით მთავრებულად ვაჭარ ვაჭარა უმორჩეულად მთავ-
 რებდა მთავრებულად ვაჭარ სომეხთ მეთვე და თბილისის

ემირი. ეს შემთხვევა მოხდა 1068 წ. ჯარი გავიდა იორს და დაბნაკდა მცხეთის მახლობლად. აქედამ არბ-ასლანმა მხედრობის გუნდნი გაგზავნა სსვა-და-სსვა ქართლის მხარე-ებში და აგრეთვე იმერეთისკენ არგვეთში. წელიწადი იყო ნაყოფიერი; საქართველოს საზარელი სახე დაედვა. უგელაფერი ამოწვეს და დაამხვეს; დიდ-ძალი ხალხი ქრის-ტიანი მოსწვეიტეს და დაატყვევეს. ყოველგან ეყარა ადამიანის მძოვრები, რომელნიც ღებოდნენ და რეგნიდნენ ჭაერს. რცხადად სჩნდა, იტყვის ბიოგრაფი, რომ ღმე-რთი გესჯიდა ჩვენ ჩვენთა ცოდვათათვის. ცა აწვიმებდა სისხლის წვიმას; დღეს უეტრად მოევიანა წყვდიადი ნის-ლი. ეს საკვირველება შენიშნულ იყო სსვა-და-სსვა ად-გილებში. “ამ სიტყვებით წელთ-აღმწერი უჩვენებს, როგორც სჩანს, კომეტას ანუ გუდიან ვარსკლავს, რომელიც მაშინ იხილგებოდა ჭაერში. ამას ჭმოწმობს თვით წარწერა აფხაზეთის სოუქსუს ეკლესიაში; ამასვე გვი-მტკიცებს მეცნიერი პროფესორი სავიჩი, რომელიც ამბობს, რომ მართლა და იმ დროს იყო კომეტა.

შემდეგ შემოდგომისა საუბედოდ, დადგა სასტიკი ზამთარი. მრავალნი იმათ შორის, რომელნიც მთებში შეიხიზნენ, სიცივის გამო დაიღუპნენ. მტკრს ეჭირს საქართველო, მაგრამ სულთანი-გი აქ არ იყო. ვარსით არბ-ასლანმა მიჰმართა შერთულს, სადაც თვითონაც გამოსცადა სიძვარე ზამთრისა. აქ ეახლა იმასა ღიმა-რიტის შვილი იოანე, რომელმაც მოსთხოვა მშვიდობიანობა

ბაგრატიის სახელით. ანჰ-ასლანმა ეს პირობა დაუდგა: ანჰ-ასლანი ითხოვდა ხარკს; ამ პირობით იოანე გაემგზავრა აფხაზეთში. სულთანმა ან მოუცადა პასუხს, რადგანაც ზამთარი უფრო მატულობდა: ის გაემართა საქართველოსაკენ, აიღო თბილისი და რუსთავი, რომელნიც უბოძა განჯის მთავარს ფაღღონს, ახულ-სეკერის შვილს და შემდეგ ამის წაყიდა სპარსეთს.

დადგა გაზაფხული; თოვლის სიმკვალისაგან მოტყვევრი ძალიან ადიდდა და რომორც კარწმუნებს მართიან დანთქა დიდ ძალი ხაღხი. ფაღღონი აღარავისგან ან შიშობდა და სტანჯავდა მცხოვრებლებს თბილისის არემარეში. ეს ამბავი შეესმა ბაგრატს: ბაგრატი მოვიდა თავის საზაფხულო საცხოვრებელში. ფაღღონმა, დასძრა ჯარი და დაახსნა ისანის მიხედვად, სიღამაც იწყო ახსრება ქართლისა. ბაგრატმა გაგზავნა ადგილის გასახსრეკად ლაზარიტის იოანეს შვილი ნიანი, ჭვამულის შვილი, მურვან ჯაყელი და რამდენიმე აზნაური ცოტადენის მსუდრობით მასლობლად წილკანის მთებისა. ისინი შეეჯახნენ ფაღღონის მეუკანავე წყობას. ასტვდა ხსები. სპარსნი იძლიენ და უკუქცეულნი ჩაცვიდნენ ხევში, სადაც იმალებოდნენ აფხაზეთის მსროლელნი; მტერი სრულებით დამარცხდა. ფაღღონი თორმეტის ცხენოსანით ხლებული დაადგა წილკანის გზას, მასუკან მიუხვია არაგვს და გაემგზავრა ერწოსაკენ. ფაღღონმა შეიტყადა სახელი და ეტეოდა მგზავრებს:

იყო ბაგრატიანთა ტყვენი-სიდიხ ტყვენი. ხანდომი და
შეჯიჯიანა არ შეწყვეტილა თორმეტ დღეს. დადგა სამთაწი
და დარგულელი გაეშურა თავის ქვეყანაში. რაგორც
იმხან, აგრეთვე იმისმა ამალამ მიიღეს. მდიდრული საჩუქ-
რებიც და პატრიარქით გავიდნენ.

ამასობაში რაგორც მატეანუ გვიამბობს, სულთანმა
წარმომუგ უზუნა ბაგრატის მცირეწიული საჩუქრებით და მოს-
თხრება სარკია ბაგრატმა თავის მსრით აწვიან ელხნი ძველ-
ნითვე და ამითი ყუმარა არა-ასლანი. ჰერძნებთან კი თავის
ცხოვრების მიწურუბისა ყამს ბაგრატმა დადრდგია გაუშირი,
თუმცა არ ვიცით რა იყო ამის მიზეზი. გვრძობთ, რომ
მიზეზი მისცეს თვით ბერძნებმა და არა ქართველებმა, ამის-
თვის რომ ჩვენთა ქვეყანა ელგელთვის აქსას სდებდ
ჟღახანტიის შიღრევილებს და მეტობობას.
ტახტიის და წინამძღვრნი მცხეთის იმედიანნი მტკიცე ვაძლ
წინამძღვრნი ილიიტანნი. ტახტიის წინამძღვრნი ილიიტანნი
ილიიტანნი. წინამძღვრნი ტახტიის წინამძღვრნი მცხეთის
მტკიცე ვაძლ ვათაგებთ ბაგრატის ცხოვრების დაწყოას განუ საჭა-
რეველთს სურათის მეთაფრებეტი საჩუქრული. არც რიგად
გამოგვიჩვენებს წელთა დაწყოას განსაჯელს ბაგრატის დროს.
; ბაგრატ ბმეობებოდა დასაქმშიდდის ეკლესიის იგრძნის
ტკივილი მუცლისა და სის გაეშურა შარაბდესს მქნით უძრიე
დღენოდა. იგივე იყავს ქართლს და რან ასლდნეს მუძვე-
იღრე მხნის და დიდებულნი. აქ იყვნენ მოწვეულნი სწავნიცა
მთავარნი, დედა მეფისა მარტოპი, მუგდელი იმისი ბოჩუნა და სუ-

ლი მარიაში. თვით სიკვდილის წინათ ბაგრატი წარუდგინა დიდებულთა გიორგი და შეძლეც მიუბრუნდა დედას და უთხრა:

„შე ვსწუხარ მხოლოდ შენთვის. აღარც ერთა შენი შვილთაგანი არ არის ცოცხალი.“ ბაგრატი აღესრულა 1072 წ. ნოემბერში ორმოც და თოთხმეტის წლისა. ბაგრატი იმეფა ორმოც და ოთხი წელი. ერთ დროს იმასთან დაასრულა თავისი ცხოვრება თვით არა—ასლანმც. მიესიძრა თურქებს, არა-ასლანი გავიდა ჭიგუნის მდინარეს შვიდასი ათასის კაცით და სამარყანდოს მასლობლად შემოეერთებოდა სიმაგრეს. ის აქ მოკლეს საკუთარსავე კარავში.

გვამი ბაგრატისა დასაფლავეს ჭყონდიდის მონასტერში ანუ მარტვილში, რომელიც არის სამეგრელოში, ცხენის—წყლის მარჯვენა მხარეს და რომელსაც აქვს მშვენიერი მდებარება მაღლობზე და საიდანაც დედას ვრცელი ველი შავ—მდვამდე. მარტვილი დასაფლმნა ბაგრატი მეოთხის პაპამ ბაგრატი მესამემ. მარტვილი შეადგენდა კახედრას შირველის სამეფო მწერალთა უფროსისა ანუ ჭყონდიდლისას, რომლის ღირსება და მოვალეობანი გამოვირკვიეთ ვიდრე თავის ადგილს. მარტვილის მონასტერი შეიტავს ბევლს წარწერებს, მაგრამ არც ერთში არ არის ნახვენები ბაგრატის იქ დასაფლავება. ეჭვი არ უნდა გეჭონდეს ამაში: თანამედროვე წელთ-აღწერა და თვით ბიოგრაფი გიორგი მთაწმინდლისა დარწმუნებით ემოწმობენ ამ აზრის ჭეშმარიტებას.

ბაგრატ მეოთხე იყო დიდი შესანიშნავი პირი ქართ-
 ველთ მეფეთა შორის. მეთერთმეტე საუკუნემ გვიანდელსა
 ჩვენ საკმაო ცნობები იმაზე. იმისი ბიოგრაფია, შედ-
 გენილი იმისვე დროს, აგრეთვე ვიზანტიისა და სომხე-
 თის ხრონიკები, რომლებზედაც დავაფუძნეთ ჩვენ ეს
 მოთხრობა, დაწვლილებით გამოგვიხატვენ იმის ხასიათს
 და მოღვაწეობას. ,, ბაგრატ განსხვავდებოდა მალაღის
 გონიერებით, ცნობათა სიმდიდრით და გულ—კეთი-
 ლობით. ბაგრატ იყო მოწყალე ბრალეულთათვის და
 უხვი დავრდომილთა და დარბთათვის. “ ამ სიტყვით აღ-
 გვიწერს ბაგრატს ქართული მატინე. შემოდ ხსენებულის
 ძაგტებით მკითხველმა უნდა იცოდეს რაც რომ ბაგრატმა
 საქმეები ჩაიდინა: იმან დაამშვიდა და დამტინა საქართველოს
 დიდებულნი და დაუმორჩილა სამეფო უფლებასა; დასცა
 განჯის მთავარი და თბილისის ეპისკოპოსი; მოითმინა ორი
 საზარელი კვეთება სპარსეთის მძინვარე სულთნის არა—
 აღანისა და აღამაღლა სამეფო ისე, რომ გამოეხსნა ვიზან-
 ტიის დამოკიდებულებიდან. ბაგრატის დროდამ აფხაზთ
 — ქართველთ ნათესაობა დაემყარა მტკიცედ, ესე იგი იმან
 მოინადირა გამოჩენილი ადგილი უზიკველეს იმ დროს სა-
 ხელმწიფოთა არაში. ქართველნი იცნობებოდნენ გონიერების.
 ნიჭით, სამხედრო სიკაცანებით დამხნეობითისმატიონებით.
 ბერძენნი და თურქნი ეძიებდნენ იმათ მიზიდვას სამსახურში
 და ქსახუქრობდნენ იმათ უმაღლესის სამხედრო და სამო-
 ქალაქო თანამდებობებით. ამის გარდა უცხოეთელთ მთა-
 ვარი და დიდებულნი ცდილობდნენ თავის დაკავშირებას

საქართველოს მეფეებთან და დიდებულებთან. ჩვენ კიდევ ვუხივებ
 სეთ ამ მართლმადიდებელ სამღვინოე სამის მადგალით. მადგ-
 ლატ მეფეთის წინამორბედებთან მუცადინეობამ საბუქმინეთის
 განათლების გავლენას საქართველოში მოსწავნაუფი. უმა-
 წვილნი კაცნი იგზავნებოდნენ სასწავლებლებად ჰინანტიის დედა
 ქალაქში, რომელიც იმ დროს იყო უპირველესი ასპირაცი
 მენიერებისა. ისინი იყვნენ ქართულის სიტყვიერების
 დამფუძნებლები და შრომობდნენ როგორც საქართველოში,
 აგრეთვე გარეშე. უპირველესნი პირნი ჩვენს დიპლომატიურებაში
 იყვნენ დიდად პატივცემულები თვით ვისანტიაში. იმათ
 შორის უმეტესად აღმობრწუნდნენ წმინდა ექვთიმე, გიორგი
 მთაწმინდელი და იოანე პატრიკი. ექვთიმემ და გიორ-
 გიმ გადმოსთარგმნეს ძველი და ასალი მცნება და
 შეასწორეს რაჭვი თარგმანნი იპოებოდნენ იმათ
 წინად. იმათ ხელთმდებარებლას ქვეშ და იმათის მადგ-
 ლითით მოქალი გუნდი დაუღალავად მუშაობდნენ და გად-
 მოჭყლნათ სამშობლო ენაზე ურიცხვნი განმარტებანი
 საღმრთო ქმნულებისანი. პატრიკი, რომელიც, როგორც
 გვიანდობს ტერიის შემოქმედში სატის წარწერა, ეკუ-
 თნოდა ევაკასიძეს ეკავს და რომელიც გიორგი პირ-
 ველის დროს იყო წარგზავნილი აღსაზღველად საბუქმ-
 ნეთში, მისი უკუქცა სამშობლოს, შეუდგა ბერძ-
 ნის მიწელსოფლისებისა და სლტონისა და ანისტოტელისა
 თარგმანს. მის შინაგულთ საქართველოს მწვერვალთ რიცხვში
 პატრიკიმ ყველასე მკურთღვარული დასდო საკლო ენას.

მან განმშვენებდა ეს ქა. მხელია ადგილებით, ამბობს
 როსე, უოკელი კვალ ბაგრატიის დიდებისა, — კვალ
 ამომდე დაცული სსვა და სსვა ჩვეის ადგილებში. ბაგ-
 რატ მეოთხის დროს აშენდა იმიერ და ამიერ საქართვე-
 ლში მრავალი ტაძრები, რომელთ შორის უმეტესი
 წილი მთლად არიან აქამომდე და განვითარდებიან რა-
 მტრ სივრცით, აგრეთვე არხიტექტურული სიმშვენე-
 ბით. ამ გვარნი არიან ძაგალითებრ: დიდი სიონის
 დეისიატის სეობაში, გარდა ამისა საყდრები — შარხმა,
 კორწმიდნა, კაცნი, წიმოეთი, სამთავისი, აშურისანი
 ქემურდის ეგტეერი. ბაგრატი მეოთხის დროსვე დას-
 ულდა დიდ-მშენიერი ქუთაისის ეკლესია, რომელიც
 იმისმა შანმა ბაგრატი მესამემ და რომლის სანთისც
 ით აწინდელს თავის მდგომარეობაში აღმოჩენ გან-
 თორებულს ეურადლებას მოგზაურისას. თითქმის
 ეს ეკლესია შეძგულია შესანიშნავის წარწერებით,
 მელნიც ბაგრატს მიაწერენ სეკსტორის და ნობილისნი-
 დისებებს, უწოდებენ იმას მეუთეო მეოვდ ანუ თვით
 რომელად აფხაზია, ქართველთა, სომეხთა და კასელ-
 მისთავისებენ აგრეთვე მთელის აღმოსავლეთის
 შანლატის ეპიტეტსა. ბაგრატმავე დააფუძნა იერუ-
 შალიში განთქმული ჯვარის მონასტერი, რომელიც ახლაც
 არის და თუმცა სავარდა ბერძნების სელში,
 ამ აქამომდე ჭეღობს სავითარის მამულს საქართვე-
 ლსი.

იბეკდება შემდეგი ისტორიული წიგნები.

დ. ზ. ბაქრაძისა

1 სხალბ გამოკვლევა ისტორიის წინა დროებსზე და
ჩვენი ტომის დასაწყისზე.

2 უძველეს განათლებულთ ტომთ ცნობანი ჩვენს მსა-
რეზე.

3 ქართლის ცხოვრება და იმისი თავ-და-პირველი
ცნობანი.

4 სხარსების გაკლენა ძველად საქართველოზე და
პირველი საქართველოს მეფე ფარნავაზი.

5 ჰონტის მეფე მიტრიდატ დიდი

6 კერპთ-მსახურება და ანდროს მოციქულის ქადაგებ-
საქართველოში და სხვანი იმ დროის დიდი სასწრაფო
ცნობანი.

947.922

გ 325

გრ. ჩარკვიანის წიგმის ძალასიაში იხეიღეს
• შექმნილი ახალი წიგნები.

- 1 წმიდა სინო და ძირვან მეფე 10
- 2 ბაგრატი მეფისე 20
- 3 კასტანგ მეფისე 15
- 4 „ბ ა რ ა მ ი ა ნ ი“ ამბავი ბარამისა და გულამ-
დამისა 2
- 5 ცისა და ქვეყნის ამბავი
- 6 ავასკანი, ტრაგედია სიტონ ფურცელადესი . . 40
- 7 სახსაღწლო ნ. ნიკოლაძესი 5